

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Exil v životě a tvorbě Egona Hostovského

Diplomová práce

Autor: Bc. Barbora Jarošová
Studijní program: Učitelství pro střední školy – Český jazyk a literatura
Učitelství pro střední školy – Dějepis
Vedoucí práce: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.
Oponent práce: Mgr. Michal Čuřín, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor:	Bc. Barbora Jarošová
Studium:	P21P0656
Studijní program:	N0114A300053 Učitelství pro střední školy
Studijní obor:	Český jazyk a literatura, Dějepis
Název diplomové práce:	Exil v životě a tvorbě Egona Hostovského
Název diplomové práce AJ:	Exile in the Life and Work of Egon Hostovsky

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tématem diplomové práce je zkoumání vlivu exilového působení Egona Hostovského na jeho tvorbu. Práce je dělena na dvě části. První část práce se zabývá životem Egona Hostovského s detailnějším zaměřením na jeho působení v exilu. Druhá část práce analyzuje téma exilu v tvorbě tohoto autora. Cílem diplomové práce je nastínit Hostovského život v exilu a zanalyzovat vybraná díla z hlediska promítnutí tématu exilu.

1. KAUTMAN, František. *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského*. Praha: Evropský kulturní klub, 1993. ISBN 80-85212-24-2.
2. PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1.
3. PAPOUŠEK, Vladimír. *Trojí samota ve velké zemi: Česká literatura v americkém exilu 1938–1968*. Jinočany: H & H, 2001. ISBN 80-86022-88-9.
4. PAPOUŠEK, Vladimír. *Žalmy z Petfieldu: Egon Hostovský; příběh spisovatele dvacátého století*. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-87481-91-2.
5. SÁDLO, Václav. *Egon Hostovský a rodný kraj*. Liberec: Bor, 2008. ISBN 978-80-86807-78-2.

Zadávací pracoviště:	Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.
Oponent:	Mgr. Michal Čuřín, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	12.11.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 4. 5. 2023

.....

Barbora Jarošová

Poděkování

Touto cestou bych chtěla velmi poděkovat paní PhDr. Nelle Mlsové, Ph.D. za vedení mé diplomové práce, cenné rady, připomínky a vstřícnost.

Anotace

JAROŠOVÁ, Barbora. *Exil v životě a tvorbě Egona Hostovského*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 81 s. Diplomová práce.

Tématem diplomové práce je zkoumání exilové tematiky v životě a tvorbě Egona Hostovského. Nejprve je obecně zmapován historický kontext odchodů do exilu v českých dějinách s detailnějším zaměřením na exil v letech 1938 až 1939 a 1948. Tato období jsou podrobněji zpracována, jelikož v této době odcházeli do vyhnanství také Egon Hostovský. Následující část práce se zabývá životem tohoto spisovatele a jeho exilovým působením. Kapitola věnující se exilu v tvorbě Egona Hostovského obsahuje dvě případové studie, jež jsou zpracovány na základě románů *Cizinec hledá byt* a *Půlnoční pacient*. Metodami, které jsou využity při tvorbě případových studií, jsou analýza a interpretace. Cílem diplomové práce je nastínit, jakým způsobem se do života a tvorby Egona Hostovského tematika exilu promítá.

Klíčová slova: Egon Hostovský, exil, *Cizinec hledá byt*, *Půlnoční pacient*, česká literatura 20. století

Annotation

JAROŠOVÁ, Barbora. *Exile in the Life and Work of Egon Hostovský*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 81 pp. Diploma Thesis.

The topic of this master's thesis is the study of the exile theme in the life and work of Egon Hostovský. First, the historical context of the exiles in the Czech history is mapped out, with a more detailed focus on exile during years 1938 to 1939 and 1948. These periods are elaborated as Egon Hostovský also went into exile during this time. The following part of the thesis deals with the life of this writer and his work in exile. The chapter devoted to exile in the work of Egon Hostovský contains two case studies, which are written based on novels *Cizinec hledá byt* and *Půlnoční pacient*. The methods used in creation of the case studies are analysis and interpretation. The aim of the master's thesis is to outline how the theme of exile is reflected in the life and work of Egon Hostovský.

Keywords: Egon Hostovský, exile, *Cizinec hledá byt*, *Půlnoční pacient*, Czech literature of the 20th century

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

1 Úvod.....	10
2 Vymezení pojmu exil.....	13
2.1 Rozdíl mezi pojmy exil a emigrace.....	13
2.2 Exil symbolický	16
3 Exil v dobovém kontextu.....	18
3.1 Exil v českých dějinách.....	18
3.2 Exil v roce 1938 a 1939	23
3.2.1 Historické pozadí exilu v roce 1938 a 1939	23
3.2.2 Charakteristika exilu v roce 1938 a 1939	26
3.3 Exil v roce 1948	29
3.3.1 Historické pozadí exilu v roce 1948	29
3.3.2 Charakteristika exilu v roce 1948	31
3.4 Exil v USA – New York	36
4 Exil v životě Egona Hostovského.....	41
4.1 Život Egona Hostovského před odchodem do exilu	41
4.2 Exilové působení Egona Hostovského.....	43
4.2.1 Období prvního exilu	43
4.2.2 Období druhého exilu.....	47
4.2.3 Co znamenal exil pro Egona Hostovského?	49
5 Exil v tvorbě Egona Hostovského	53
5.1 <i>Cizinec hledá byt</i>	54
5.1.1 Obsah díla.....	54
5.1.2 Tematika exilu v díle <i>Cizinec hledá byt</i>.....	56
5.2 <i>Půlnoční pacient</i>	64
5.2.1 Obsah díla.....	64
5.2.2 Tematika exilu v díle <i>Půlnoční pacient</i>.....	67
5.3 Shrnutí exilové tematiky v analyzovaných dílech	72
6 Závěr	75
7 Seznam použité literatury a zdrojů	77

7.1 Primární literatura	77
7.2 Sekundární literatura	77
7.3 Internetové zdroje.....	81
7.4 Závěrečné práce	81

1 Úvod

Téma diplomové práce částečně navazuje na zaměření autorčiny bakalářské práce, která se věnovala společensko-historickému kontextu psychologické prózy Jaroslava Havlíčka a Egona Hostovského.¹ Předkládaná práce zpracovává tematiku exilu v životě a tvorbě Egona Hostovského. Jedná se tedy o výrazně úžeji profilované téma založené na podobné bázi jako autorčin předchozí odborný text.

Vyjma úvodu a závěru je tato práce dělena na čtyři hlavní kapitoly. První z nich se věnuje definování používané terminologie. Druhá se zaměřuje na zpracování historického kontextu odchodů do exilu v českých dějinách s detailnějším pojednáním o exilu v letech 1938 až 1939 a 1948. Konkrétněji mapujeme tato dvě období, jelikož v téže době odcházeli do vyhnanství také Egon Hostovský. Poslední podkapitola v této části práce se věnuje českému exilu v New Yorku v období od 40. do 70. let 20. století. Pojednání o situaci českých uprchlíků v New Yorku bylo do tohoto textu zaneseno, jelikož v uvedeném období bylo toto město místem, kde Egon Hostovský působil, a do něhož situoval děj obou próz, které jsou analyzovány v poslední části této práce. Třetí oddíl mapuje okolnosti odchodů do exilu v případě Egona Hostovského a věnuje se také jeho životu ve vyhnanství. Poslední kapitola obsahuje dvě případové studie, které se zabývají konkrétně vymezenými tématy spjatými s exilem v Hostovského tvorbě. Pro analýzu bylo vybráno dílo *Cizinec hledá byt*² – v tomto případě rozebíráme téma asimilace exulanta s prostředím Ameriky – a *Půlnoční pacient*³ – na základě tohoto románu se zaměříme na vztah exulantů k jejich domovské zemi, k životu před odchodem do exilu a (ne)možnost návratu do Československa.

Cílem diplomové práce je nastínit, jak se do života a díla Egona Hostovského exil promítnul. Nutno doplnit, že exilovou tematiku v tvorbě tohoto spisovatele neanalyzujeme v celé šíři, ale pouze v rámci dvou konkrétněji vymezených témat, která jsou s exilem spjatá. Dílčím cílem předkládané práce je v rámci oddílů týkajících témat

¹ JAROŠOVÁ, Barbora. *Společensko-historický kontext psychologické prózy Jaroslava Havlíčka a Egona Hostovského*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2021. 53 s. Bakalářská práce.

² HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. Praha: Melantrich, 1947.

³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána / Půlnoční pacient*. Praha a Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-478-1.

obecně spjatých s problematikou vyhnanství vytvořit podklad pro kapitoly následující – exilové působení Egona Hostovského a exil v dílech tohoto autora.

Tvorba této diplomové práce byla umožněna díky předchozímu shromáždění odborné literatury – heuristice. Kapitoly, jež předcházejí zkoumání exilu v Hostovského tvorbě, jsou založeny na excerpci informací z odborné literatury. Tyto informace jsou do práce zahrnuty v podobě citací či parafrází, které jsou následně opatřeny komentáři. V první kapitole nepracujeme pouze s odbornou literaturou, ale také s *Akademickým slovníkem současné češtiny*⁴. Ta část práce, jež se zaměřuje na tematiku exilu v díle Egona Hostovského, je založena na analýze a interpretaci.

Pro vypracování kapitol pojednávajících o historickém kontextu exilu v českých dějinách jsou využívány například publikace Martina Nekoly (*Fragmenty poúnorového exilu*⁵, *Na cestě za svobodou – Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*⁶) či Karla Kaplana (*Poúnorový exil 1948–1949*⁷). Kapitola věnující se českému exilu v New Yorku v období mezi 40. až 70. lety 20. století je zpracována především na základě publikace *Český New York*⁸ od Martina Nekoly.

Exil v tvorbě Egona Hostovského v české odborné literatuře nijak výrazně tematizován není. O exilovém působení Egona Hostovského částečně pojednávají například následující publikace: *Egon Hostovský a jeho radosti života*⁹, *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*¹⁰ či *Žalmy z Petfieldu – Egon Hostovský – Příběh spisovatele dvacátého století*¹¹. V rámci kapitol týkajících se exilu v životě a tvorbě Egona Hostovského částečně vycházíme také z díla *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*¹², přičemž jsme si vědomi, že se nejedná o odbornou literaturu, ale

⁴ *Akademický slovník současné češtiny* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://slovníkcestiny.cz/uvod.php>.

⁵ NEKOLA, Martin. *Fragmenty poúnorového exilu*. Praha: Naše vojsko, 2021. ISBN 978-80-206-1931-0.

⁶ NEKOLA, Martina. *Na cestě za svobodou – Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*. Praha: Euromedia Group, 2020. ISBN 978-80-242-6639-8.

⁷ KAPLAN, Karel. *Poúnorový exil 1948–1949*. Liberec: Dialog, 2007. ISBN 978-80-86761-69-5.

⁸ NEKOLA, Martin. *Český New York*. Praha: Euromedia Group, 2021. ISBN 978-80-242-7264-1.

⁹ HOSTOVSKÁ, Olga, Václav SÁDLO a Barbora SVOBODOVÁ. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978-80-7308-765-4.

¹⁰ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1.

¹¹ PAPOUŠEK, Vladimír. *Žalmy z Petfieldu – Egon Hostovský – Příběh spisovatele dvacátého století*. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-87481-91-2.

¹² HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5.

dílo založené na vzpomínkách, osobních zážitcích, dojmech a pocitech autora. I přes to, považujeme za důležité tento zdroj neopomenout, jelikož informace do něj zahrnuté sice mohou podléhat jistému zkreslení či stylizaci, ale naopak mohou také přinést nové poznatky pohledem nezprostředkovaným, s jakým se u ostatních odborných publikací nelze setkat.

2 Vymezení pojmu exil

V souvislosti s titulem a obsahem této diplomové práce je nezbytné nejprve vymezit pojem exil, naznačit jeho šíři, uvést ho do vztahu s pojmem emigrace a popsat, jakým způsobem budeme s těmito termíny v práci nakládat.

2.1 Rozdíl mezi pojmy exil a emigrace

Pojmy exil a emigrace mají k sobě sémanticky velmi blízko. Rozdíl mezi nimi může být v některých významech dokonce zcela zanedbatelný. Připuštění možnosti, že termíny exil a emigrace jsou synonyma, znamenající de facto jejich zaměnitelnost, by ale mohlo vést ke zkreslení významu jistých sdělení. I v souvislosti s touto skutečností nemůžeme blízký vztah významů těchto dvou pojmů v této práci opomenout.

Při analýze významu výrazu exil vycházíme z *Akademického slovníku současné češtiny*, jelikož se v současnosti jedná o nejaktuálnější (ovšem zatím stále budovaný) zdroj svého druhu. U hesla exil jsou uvedeny dva následující možné výklady: „1. nucený pobyt v cizině, zejména z politických nebo náboženských důvodů • místo nuceného pobytu, vyhnanství, emigrace [...] 2. lidé žijící nuceně v cizině, zejména z politických nebo náboženských důvodů, emigrace [...]“¹³

Heslo emigrace je ve stejném zdroji zmapováno následovně: „1. (kam; odkud) vystěhování, stěhování se do jiné země z politických, náboženských, ekonomických aj. důvodů [...] 2. pobyt v cizině po tomto vystěhování • místo tohoto pobytu, exil [...] 3. ti, kteří se vystěhovali, emigranti, vystěhovalci, exil [...]“¹⁴

Komparace obou hesel ve zmiňovaném slovníku odkrývá drobné rozdíly mezi významy daných pojmů. U výrazu exil je zmíněno pro nás podstatné adjektivum – nucený. V této práci je za stěžejní rozdíl mezi zmiňovanými dvěma pojmy považován právě protiklad jisté dobrovolnosti (v případě emigrace) a nutnosti, nevyhnutelnosti (v případě exilu) odchodu za hranice.

¹³ Exil. *Akademický slovník současné češtiny* [online]. [cit. 2022-12-05]. Dostupné z: <https://slovníkcestiny.cz/heslo/exil/0/31888>.

¹⁴ Emigrace. *Akademický slovník současné češtiny* [online]. [cit. 2022-12-05]. Dostupné z: <https://slovníkcestiny.cz/heslo/emigrace/0/21573>.

Další odlišností je širší význam pojmu emigrace. Z daného výkladu je patrné, že termín emigrace vyjadřuje mimo jiné proces stěhování se do ciziny – tento význam u pojmu exil uvedený není. Pro proces nuceného přesunu do zahraničí neexistuje svébytný jednoslovný termín.

Akademický slovník u obou hesel připouští možnost užití druhého z pojmů jako synonyma. K tomuto výkladu se kloní také Jan Kratochvíl, autor publikace *Český a slovenský exil 20. století*, který si sice uvědomuje, z jakého důvodu jsou pojmy exil a emigrace vnímány odlišně, jejich význam přesto chápe totožně. Oba termíny označují pobyt v cizině, pro Kratochvíla pak nejsou důležité příčiny odchodu do zahraničí a míra jeho nutnosti, ale vztah k mateřské zemi. Jistým způsobem jsou se svou vlastí spjati lidé, kteří ji opustili dobrovolně, i ti, kteří museli odejít nedobrovolně.¹⁵

Bronislava Volková charakterizuje exil jako „[...] *stav vyhoštění z domovské vlasti, a to s výslovným zákazem návratu pod hrozbou uvěznění, nebo dokonce smrti.*“¹⁶ K rozdílným možnostem návratu do vlasti v případě lidí žijících v exilu a emigraci se obdobně vyjadřuje také Petr Pithart. Dle něj se exulant nemůže navrátit domů bez toho, aby v zemi, ze které původně odešel, nenastala nějaká změna. Tato situace je u emigrantů odlišná – ti se totiž domů vrátit mohou, ale nechtějí. Na základě tohoto tvrzení zmiňuje Pithart, jak vnímají rozdíl mezi exulanty a emigranty lidí, kteří zůstali ve své vlasti. Ten, kdo byl ze země vyhnán, protože byl v dané době něčím nepohodlný, a za hranicemi také zemřel, je vnímán jako hrdina a je označován jako exulant. Mezi ostatními uprchlíky se často nevnímají žádné další rozdíly a všichni jsou nepřesně označováni jako emigranti.¹⁷ Tento Pithartův názor je v rozporu s vnímáním rozdílu mezi exulantem a emigrantem, který je v této práci nastíněn, jelikož pod označení emigrant dle jeho popisu spadá i ten, kdo nuceně opustil zemi, ale za hranicemi nezemřel, tedy později (po zmiňované změně v zemi, ze které odešel) se vrátil zpět domů. Pithartovo nastínění vztahu mezi lidmi doma a za hranicemi je zároveň do jisté míry generalizační, nicméně podstata, kterou jeho tvrzení obsahuje, se ve spojení s exilem a emigrací často zmiňuje. Exulant je vnímán jako hrdina, který opustil svou vlast, jelikož neexistovalo jiné východisko pro to, aby mohl

¹⁵ KRATOCHVIL, Jan. *Český a slovenský exil 20. století*. Brno: Meadow Art, 2003, s. 8.

¹⁶ VOLKOVÁ, Bronislava. *Podoby exilu v židovské literatuře a myšlení – Střední Evropa ve dvacátém století a odchod do Ameriky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022. ISBN 978-80-7465-501-2, s. 14.

¹⁷ KRATOCHVIL, Jan. *Český a slovenský exil 20. století*. Brno: Meadow Art, 2003, s. 10–11.

v domovské zemi spokojeně žít. Emigrant odešel do zahraničí dobrovolně, s vidinou lepších podmínek pro život, a proto je nazírán spíše negativně. Emigrant zanechal lidi ve své domovské zemi ve složité situaci a sám šel pro sebe hledat lepší místo k životu.

Zmiňované přístupy k vymezení pojmů exil a emigrace byly pro ilustraci náročnosti (možná až nemožnosti) jednoznačného určení hranic významů těchto termínů vybrány na základě literatury věnující se této tematice. Autoři, kteří se danými tématy zabývají, se na jednotném výkladu termínů exil a emigrace neshodují, proto považujeme za vhodné tyto výrazy uchopit ve vlastním pojetí na základě kompromisu. Částečně se tedy s některými výklady naše pojetí ztotožňuje, částečně rozchází.

V rámci této práce nevnímáme pojmy exil a emigrace jako synonyma. Operujeme s pojmem exil jako s nuceným pobytem za hranicemi, jehož realizaci zapříčinilo ohrožení vlastního života v zemi, ze které daná osoba odchází, ať už z politických, náboženských či jiných důvodů; místem nuceného pobytu za hranicemi a lidmi, kteří nuceně žijí v zahraničí.¹⁸ Ve stejných významech, kromě posledního zmiňovaného (označení pro osoby), používáme v práci pojem vyhnanství, který rovněž implikuje nedobrovolnost odchodu. Pro osoby, které nuceně pobývají za hranicemi, používáme kromě pojmu exil rovněž označení exulanti. V případě exilu v roce 1948 se dostaneme do situace, kdy je nutné pojmenovat osoby v uprchlických táborech (za hranicemi republiky), které čekají na trvalejší přesun za hranice. V tomto momentu tedy exulanty ještě nejsou, jelikož na exil stále čekají. Lze je tedy označit spojením „budoucí exulanti“ nebo jinými výrazy s tímto významem. Proces nuceného stěhování do ciziny pojmenováváme slovními spojeními „odchod do exilu“ či „odchod do vyhnanství“.

Pokud v práci zmiňujeme výraz emigrace, používáme ho pro označení procesu dobrovolného stěhování do zahraničí, místa pobytu v jiné zemi po dobrovolném vystěhování a lidí žijících v jiné zemi po zmiňovaném dobrovolném vystěhování. Lidi, kteří odešli za hranice z vlastního přesvědčení, aniž by jim při setrvání v jejich domovské vlasti hrozilo nebezpečí, označujeme také jako emigranty.

Pojem uprchlík vnímáme neutrálně a používáme ho pro pojmenování člověka, který uprchl za hranice, bez ohledu na to, jestli byl jeho odchod nucený či dobrovolný.

¹⁸ Zmiňovaným nuceným pobytem a označením „žijí“ myslíme trvalejší pobyt, nikoli pouze přechodnou fázi čekání na exil v uprchlických táborech.

Tímto způsobem tedy označujeme jak exulanty, tak emigranty, ale také tak obecně pojmenováváme více či méně rozsáhlé uskupení jednotlivců zahrnující obě tyto skupiny.

2.2 Exil symbolický

Důležitou roli v této práci hraje také označení symbolický exil. Výraz symbolický exil není oficiální termín. Pro účely této práce byl tento pojem formulován s úmyslem obecně shrnout charakteristiku symbolického odcizení člověka (lidské psychiky) od okolního (reálného) světa. To, co se odehrává v lidské psychice, však nemá jednotnou nekomplikovanou formu, ale dochází zde k různým rozporům a reakcím na reálné skutečnosti. Symbolický exil by se dal připodobnit k pojmenování „uzavřený prostor“, kterým Vladimír Papoušek označuje svět postav v Hostovského dílech.¹⁹ *„Vždy tu nacházíme hrdinu, který pociťuje svou uzavřenost v cizím a neznámém, přičemž past pro něho nepředstavuje jen okolní nepřátelský svět, ale i neuchopitelnost jeho vlastního Já, které se rozdvouje či docela rozpadá, vytváří fantómy a chová se jako kolbiště nezávislých sil, střetávajících se v jediné lidské bytosti.“*²⁰

Symbolický exil, kterým se v této práci zabýváme, souvisí s exilem reálným. Tím se odlišuje od pojmu vnitřní exil v tom smyslu, jak ho chápe Bronislava Volková. Dle ní je sice exil vnitřní doprovázen podobnými stavy lidské mysli jako výše charakterizovaný exil symbolický, ale je prožívaný lidmi v jejich domovské zemi, tj. lidmi, kteří nejsou ve vyhnanství.²¹

Exil reálný Bronislava Volková označuje jako „[...] *typ trestu, který úzce souvisí se samotou a izolací.*“²² Přirozeně na něj tedy navazuje exil symbolický, který může být zapříčiněn například osamocněním v neznámém prostředí, kde se exulant snaží začít nový život, steskem po mateřské zemi a lidech, kteří v ní zůstali, jazykovou bariérou, nevyřešenými existenciálními otázkami, živobytím, které je nutné začít budovat od začátku, a dále třeba také společností, do níž se exulant dostává, a různou měrou se v ní

¹⁹ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1, s. 7–8.

²⁰ Tamtéž, s. 8.

²¹ VOLKOVÁ, Bronislava. *Podoby exilu v židovské literatuře a myšlení – Střední Evropa ve dvacátém století a odchod do Ameriky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022. ISBN 978-80-7465-501-2, s. 16, 122.

²² Tamtéž, s. 14.

snaží uplatnit. Motiv symbolického exilu je pro díla Egona Hostovského typický, a v této práci je mu proto věnována pozornost.

3 Exil v dobovém kontextu

V následující podkapitole uvádíme stručný výčet exilových vln v českých dějinách a snažíme se nastínit důvody, které rozhodnutí pro život za hranicemi mohly ovlivnit. Naším cílem není rozsáhlá analýza této problematiky, ale pouze výčet nejvýraznějších momentů spjatých s českým exilem.

Vzhledem k tomu, že Egon Hostovský odešel do exilu dvakrát – poprvé v roce 1939, kvůli hrozbě ze strany nacistů, a podruhé v roce 1948 před komunistickou mocí – zaměříme se v následujících podkapitolách detailněji na téma odchodů do exilu v rámci těchto dvou období. Ani v této části práce se nesnažíme podat detailní rozbor všech okolností spjatých s historickým pozadím ovlivňujícím odchody do exilu. Snažíme se v hrubých rysech popsat stěžejní události, které odchody do vyhnanství způsobily, a vymezit základní charakteristiku exilu v daných obdobích.

Tuto kapitolu uzavírá pojednání o obecné podobě exilu v New Yorku v období od 40. do 70. let 20. století. Toto období bylo zvoleno z toho důvodu, že se časově kryje s Hostovského exilem ve Spojených státech amerických.

3.1 Exil v českých dějinách

Specifické charakteristiky a okolnosti určité doby jsou hlavními důvody, které v dějinách zapříčiňují vlny odchodů do exilu. Ony příčiny mohou být různé povahy. Exilové vlny zpravidla souvisejí s jistým omezováním určité více či méně početné skupiny obyvatel v různé oblasti života. V českých dějinách se setkáme s odchody do vyhnanství, které zapříčinily především náboženské nebo politické důvody.

Podle povahy příčin dělí Vladimír Papoušek exil na tři skupiny – „[...] *exil personální, politický a ideový. Termínem personální exil míním odchod motivovaný osobním ohrožením života, ať už jednotlivce nebo jeho blízkých. Termínem politický exil se míní odchod z důvodů politického útlaku, politické nesvobody a konečně ideovým exilem je označen odchod diktovaný náboženským či filosofickým nesouhlasem se*

*stávajícími podmínkami v zemi, z níž exulant odchází.*²³ Papoušek se tímto způsobem vyslovuje k exilům z let 1938 až 1939 a 1948. Stejná charakteristika by se ale dala aplikovat na jakýkoliv exil, který je spjat s českými dějinami. Doplňujeme však, že v určitých epochách se mohl Papouškův exil personální prolínat i se zbylými dvěma druhy exilu.

První hromadný odchod do vyhnanství v našich dějinách spatřuje historik Tomáš Grulich v období po neúspěšném stavovském povstání v roce 1547.²⁴ Tato exilová vlna souvisela s náboženským vyznáním – do zahraničí odcházeli především měšťané a poddaní, kteří byli členy Jednoty bratrské. Odchod ze země pro ně nebyl jediným východiskem z této obtížné situace. Mohli se přiklonit k jinému náboženskému vyznání a v zemi setrvat.²⁵ *„Ti z bratří, kteří nebyli ochotni konvertovat (mohli si zvolit mezi katolickou vírou a kompaktním kališnictvím), skutečně v průběhu roku 1548 Království české opouštěli. Šlo o stovky českobratrských rodin [...]*²⁶ Stanislav Brouček uvádí, že náboženští exulanti tehdy směřovali především do destinací v Polsku a Poznaňsku.²⁷

V období, které nyní nastíníme, se do vyhnanství odcházelo v několika vlnách. Nejprve do exilu odcházeli účastníci stavovského povstání, kteří nesouhlasili s vládou Habsburků a jejich náboženským vyznáním. Povstání stavů nakonec vyvrcholilo bitvou na Bílé hoře v roce 1620.²⁸ *„Druhá, tentokrát mnohem masivnější vlna exilu se vzedmula po roce 1624, po vydání nařízení proti nekatolíkům v královských městech, a třetí po roce 1627, kdy nelítostná opatření dostihla i urozené stavby.*²⁹ Důvodem, proč v této době musela jistá skupina lidí opustit svou domovskou zemi, bylo náboženské vyznání neslučující se s jednotným náboženstvím státu, tedy katolictvím. Ten, kdo nechtěl konvertovat ke katolictví, byl donucen vlast opustit. Stanislav Brouček uvádí jistou chronologii odchodu různých skupin obyvatelstva. *„Nejprve odešli šlechtičtí účastníci*

²³ PAPOUŠEK, Vladimír. *Trojí samota ve velké zemi – Česká literatura v americkém exilu v letech 1938–1968*. Jinočany: H & H, 2001. ISBN 80-86022-88-9, s. 9.

²⁴ GRULICH, Tomáš. Vztah českého státu k vlastním diasporám v cizině. In: *Češi – národ bez hranic*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2011. ISBN 978-80-87112-49-6, s. 38.

²⁵ VOREL, Petr. *Velké dějiny země Koruny české VII. (1526–1618)*. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-648-7, s. 199.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ BROUČEK, Stanislav. České zahraniční komunity. In: *Češi – národ bez hranic*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2011, s. 142–146. ISBN 978-80-87112-49-6, s. 142.

²⁸ ČORNEJOVÁ, Ivana, Jiří KAŠE, Jiří MIKULEC a Vít VLNAS. *Velké dějiny země Koruny české VIII. (1618–1683)*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-947-5, s. 103.

²⁹ Tamtéž.

*odboje, pak evangeličtí kněží a učitelé, následování měšťany.*³⁰ Exulanti se přesouvali především do Saska, Slezska, Uher a Polska. V menším měřítku mířili ale i do řady dalších zemí v Evropě.³¹

V 18. století stále pokračoval exil z náboženských důvodů. Vladimír Polách uvádí, že se nejednalo o početné skupiny exulantů, ale spíše o ojedinělé případy.³² Josef Polišenký se zmiňuje o protestantech, kteří v této době utíkali do oblastí v Prusku.³³ Útěky nekatolíků tedy zaznamenáváme i v tomto století.

V 19. století se do zahraničí odcházelo především z ekonomických důvodů (dle terminologie užívané v této práci se pohybujeme na hraně označení této vlny jako exilu či emigrace – záleží na konkrétních případech spjatých buď s nemožností se v této zemi uživit, nebo s možností zajištění prostředků k životu, ale touhou po lepším životě v jiné zemi). V této době však byly podnikány také odchody do zahraničí, které byly výhradně nucené. Po porážce revoluce v roce 1848 odešla do exilu skupina revolucionářů, která sice nebyla početná, ale v dějinách exilu hrála důležitou roli. Uprchlíci totiž ze zahraničí přinášeli informace a rozšiřovali tak povědomí o podobě života v exilu.³⁴ O další vlně exilu v rámci 19. století se zmiňuje Ivan Dubovický. Uvádí, že v 70. letech byli v Rakousku stíháni čeští socialisté, kteří se útekem do exilu zachraňovali.³⁵

V publikaci Josefa Polišenského a Lumíra Nesvadbíka je nastíněn technický vývoj spojený s transporty do zámořských destinací, který ovlivnil následující uprchlické vlny. Lodní doprava se během 19. století proměnila výrazným způsobem. Nejprve se do zámoří cestovalo na plachetních lodích a lodích, které do Evropy přivážely dřevo, jelikož z ekonomických důvodů nebylo výhodné, aby zpět do Spojených států amerických a Kanady pluly tyto lodě prázdné. Cesta tímto způsobem trvala 35 dní a podmínky, které na lodích určených k přepravě dřeva panovaly, byly velmi bídné. Běžně se stávalo, že

³⁰ BROUČEK, Stanislav. České zahraniční komunity. In: *Češi – národ bez hranic*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2011, s. 142–146. ISBN 978-80-87112-49-6, s. 142.

³¹ Tamtéž.

³² POLÁCH P., Vladimír. *Krajané v USA a druhá světová válka – Studie na pozadí krajanického tisku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. ISBN 978-80-244-5148-0, s. 25.

³³ POLIŠENSKÝ, Josef a Lumír NESVADBÍK. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky II. – Češi a Amerika*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-147-1, s. 31.

³⁴ POLÁCH P., Vladimír. *Krajané v USA a druhá světová válka – Studie na pozadí krajanického tisku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. ISBN 978-80-244-5148-0, s. 25–26, 31–32, 35.

³⁵ DUBOVICKÝ, Ivan. *Češi v Americe a česko-americké vztahy v průběhu pěti staletí*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2018. ISBN 978-80-7557-165-6, s. 30.

přibližně 1 % uprchlíků cestu nepřežilo. V průběhu 30. a 40. let konstruovali Američané lodě přímo určené na přepravu lidí. Během let 40. se lidé převáželi na kolových poštovních parnicích. Parníky určené výhradně pro přepravu lidí byly užívány od 50. let 19. století. Podmínky byly na parnicích lepší než v lodích používaných dříve, ale zcela ideální to stále nebylo. Pozitivum, které tyto parníky přinesly, bylo zkrácení doby plavby na přibližně 2 týdny. Výroba parníků se i nadále vyvíjela, například co se jejich velikosti týká. V 60. letech byly parníky dominantním způsobem přepravy uprchlíků přes oceán.³⁶

Stěhování do zahraničí probíhalo i v počátcích 20. století, dokonce bylo velmi oblíbené. Vzhledem k tomu, že se uprchlictví bralo jako běžné, je obtížné vymezit důvody, které k odchodům do ciziny vedly. Složitě se tedy lze stavět také k označení tohoto procesu jeho emigrace či exilu. Polách uvádí, že možnými příčinami mohly být touha po svobodě a unikání před zpátečnickými poměry v Rakousku.³⁷ Během 1. světové války do exilu neodcházelo příliš velké množství lidí. Zemi opouštěli především představitelé politického života. Další specifickou skupinou, jež působila v cizině, byli vojáci, kteří z rakouských vojsk přešli do zahraničních legií. Tyto dvě zmiňované skupiny se podílely na činnostech zahraničního odboje, které jsou spojovány se vznikem Československé republiky v roce 1918. Polách uvádí, že v souvislosti se vznikem samostatného československého státu se předpokládal návrat některých uprchlíků, kteří zemi opustili v souvislosti s antipatiemi k rakousko-uherské monarchii. Ve 20. letech se počet uprchlíků z Československa zmenšil nejspíše i z toho důvodu, že Amerika zavedla přijímací kvóty – do Spojených států pak směl přicházet menší počet uprchlíků. Vlna exilu se opět rozhořela v souvislosti s obavami z dalšího válečného konfliktu.³⁸

V roce 1938 a 1939 probíhala další vlna odchodů do vyhnanství z politických důvodů. Lidé odcházeli kvůli strachu z budoucí války. Nejvýraznější impulzy, které odchod do exilu podněcovaly, byly především dva – podpis mnichovské dohody a vznik protektorátu Čechy a Morava.³⁹

³⁶ POLIŠENSKÝ, Josef a Lumír NESVADBÍK. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky II. – Češi a Amerika*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-147-1, s. 26.

³⁷ POLÁCH P., Vladimír. *Krajané v USA a druhá světová válka – Studie na pozadí krajanického tisku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. ISBN 978-80-244-5148-0, s. 27–28.

³⁸ Tamtéž, s. 28.

³⁹ Podrobněji je vlna odchodu do exilu v tomto období rozebrána v kapitole 3.2.

Po druhé světové válce migrovali obyvatelé českých zemí především z toho důvodu, aby se navrátili domů, do Československa, po válečných událostech. V souvislosti s nedobrovolným přesunem lidí v tomto období je ale nutné zmínit rovněž temnou stránku českých dějin – odsun Němců. Termínem odsun Němců je označován proces vysídlení obyvatel německého původu z českých pohraničních oblastí v letech 1945 až 1946. Toto období není v českých dějinách pozitivně vnímáno z toho důvodu, že odsun mnohdy doprovázely krutosti.

Další hromadný odchod do exilu je rovněž spojen s politikou, konkrétně s nástupem komunistů k moci. Komunistický převrat je v našich dějinách spojován s datem 25. února 1948.⁴⁰

S událostmi v roce 1968 je rovněž spojován početný odliv uprchlíků z Československa. Stejně jako v předchozím případě jsou důvody odchodů do ciziny ve zmiňovaném roce spojeny s politikou. V průběhu 60. let docházelo v Československu k liberalizaci politiky, kultury a společnosti. Podle rozvolňování v různých oblastech života dostalo období od počátku roku 1968 označení pražské jaro. Za konec pražského jara se považuje okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu téhož roku. Po této události se také vzedmula vlna odchodů do zahraničí, které bychom dle terminologie této práce označili jako emigrování. Zemi tehdy opouštěli především ti, kteří nesouhlasili s komunistickým režimem nebo toužili po svobodě. Tomáš Vilímek se zmiňuje o tom, že existovaly i případy nuceného odchodu z důvodu hrozby nebezpečí nebo útlaku ze strany komunistické moci, ale výrazně převažoval odchod dobrovolný.⁴¹

Jako poslední kapitolu nuceného odchodu za hranice lze vnímat akci s názvem Asanace, která byla podniknuta komunistickou mocí za účelem donutit nepřátele k opuštění země. Časově se akce Asanace ohraničuje koncem 70. a začátkem 80. let 20. století. V tomto období odešly do exilu desítky disidentů, kteří byli tehdejšímu režimu nepohodlní.⁴²

⁴⁰ I toto období je v této práci detailněji rozpracováno – v kapitole 3.3.

⁴¹ VILÍMEK, Tomáš. Emigrace jako forma protestu v letech 1968/69 až 1989. In: *Uprchlíci a azylanti v zemi sousedů – Československo a Německo v letech 1933 až 1989*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2019. ISBN 978-80-88304-04-3, s. 294.

⁴² KOUTEK, Ondřej. X. správa SNB – útvar Státní bezpečnosti určený pro boj proti tzv. vnitřnímu nepříteli. In: *Securitas imperii – sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, č. 14. ISBN 80-86621-26-X, s. 373.

Po akci Asanace již v naší dějinách nedocházelo k rozsáhlejším odchodům do exilu. Migrace v dnešní době stále probíhá, se vzrůstající mírou globalizace přibývá také možností a příležitostí determinujících volbu přestěhování se do zahraničí. Jako exil ale tento proces hodnotit nelze.

3.2 Exil v roce 1938 a 1939

3.2.1 Historické pozadí exilu v roce 1938 a 1939

Historické události, které zapříčinily vlnu odchodů do exilu v době před začátkem druhé světové války, byly ovlivněny politickou situací ve 30. letech. Francie a Velká Británie praktikovaly politiku appeasementu neboli politiku ústupků a do záležitostí týkajících se ostatních zemí se tyto státy nechtěly příliš vměšovat. Opačně postupovalo Německo, které neustále navyšovalo své požadavky v oblasti zahraniční politiky. Hitlerově záměru rozšířit území Německa na východ a získat dle něj pro Němce potřebný *Lebensraum*, stálo v cestě Polsko a také Československo.

Situace v Československu se vystupňovala v roce 1938, konkrétně během května a září, kdy došlo nejprve k částečné a posléze k celkové mobilizaci. Tyto kroky, podniknuty za účelem bránit se případnému útoku ze strany Německa, byly ještě plně odhodlání postavit se Hitlerovým požadavkům. Zmíněný přístup se proměnil na konci září v souvislosti s dokumentem sjednaným v Mnichově. K podepsání mnichovské dohody zástupci Německa, Velké Británie, Itálie a Francie došlo 29. září 1938. Následujícího dne, 30. 9. 1938, přijal závěry plynoucí z dohody československý prezident, Edvard Beneš. Odhodlání bojovat za obranu republiky bylo vystřídáno zklamáním pramenícím ze zrady, které se vůči Československu dopustila Francie a Velká Británie, dále také rezignací a odstoupením československého pohraničí.⁴³ Nejrozsáhlejší část odevzdaného území připadla Německu, menší oblasti pak Polsku. Záborem pohraničí započalo období nazývané druhá republika.

⁴³ KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české XIV. (1929–1938)*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-425-5, s. 559–560, 648–649, 664–670.

V čele druhé republiky stál zpočátku stále Edvard Beneš, který ale záhy abdikoval. Od 5. října 1938 byla tedy země bez prezidenta. Po Benešovi tuto funkci přebíral Emil Hácha, který do čela státu nastoupil 30. listopadu 1938⁴⁴ a setrval zde až do května roku 1945. Režim druhé republiky se pod Háchovým vedením pomalu měnil z demokratického na autoritativní. Výraznou změnou v těchto poměrech bylo přijetí zmocňovacího zákona.⁴⁵ „*Jeho účelem bylo posílit výkonnou moc oproti parlamentu, se kterým ostatně tehdejší politická reprezentace příliš nepočítala a vydala se na cestu postupného odstranění samotné podstaty parlamentní demokracie.*“⁴⁶

Omezení, která přineslo období druhé republiky, se týkala také kultury. Ta se měla podřídit státu a vykonávat výchovnou a ideologickou úlohu. Kultura byla kontrolována a díla, která neplnila zmíněné funkce, či se vůči nim vymezovala, byla zakázána.⁴⁷

V období druhé republiky sílily také další tendence spojené s restrikcemi určité části obyvatelstva. Výrazně se projevoval antisemitismus a omezování Židů v souvislosti s nacionálními a křesťanskými představami, na kterých určité skupiny konzervativců zakládali vývoj státu.⁴⁸ Židé byli považováni za „[...] hlavní element českého národního rozkladu a slabosti [...]“⁴⁹ Cílem bylo zavést proti Židům opatření v „[...] hospodářství, zaměstnání, kultuře a veřejném životě a donutit je tak k vystěhování z [...]“⁵⁰ republiky.

Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi sílily tendence po autonomii, kterou se v obou případech podařilo prosadit – na Slovensku 6. října a v případě Podkarpatské Rusi 22. listopadu. Tyto události vedly ke změně oficiálního názvu státu, nově označovaného jako Česko-Slovenská republika, a v podstatě také k federalizaci.⁵¹ Mezi zmiňovanými

⁴⁴ GEBHART, Jan. *Rok zkoušek a zklamání – Československo od jara 1938 do jara 1939*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-25827-1, s. 32–33, 38.

⁴⁵ KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-665-1, s. 44–45.

⁴⁶ Tamtéž, s. 44.

⁴⁷ RATAJ, Jan. *Krise českého politického myšlení za druhé republiky. Z druhé republiky 1*, Praha: Historický ústav Armády České republiky – Památník odboje, 1993, s. 72–73.

⁴⁸ KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova – Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6, s. 99–100.

⁴⁹ RATAJ, Jan. *Krise českého politického myšlení za druhé republiky. Z druhé republiky 1*, Praha: Historický ústav Armády České republiky – Památník odboje, 1993, s. 64.

⁵⁰ Tamtéž, s. 67.

⁵¹ GEBHART, Jan. *Rok zkoušek a zklamání – Československo od jara 1938 do jara 1939*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-25827-1, s. 30, 34–35, 39.

dvěma daty došlo k vídeňské arbitráži⁵², která připravila republiku o další část území – některé oblasti na jižním a východním Slovensku a Podkarpatské Rusi připadly Maďarsku.⁵³

Jan Gebhart uvádí, že slovenská část republiky stále více tíhla k nacionalismu a totalitním praktikám. Příkladem nedemokratických tendencí mohou být slovenské volby, které proběhly na konci roku 1938. V rámci nich mohli voliči dát svůj hlas pouze Hlinkově slovenské ľudové straně. Situace v této části republiky využil Adolf Hitler, který předsedovi slovenské autonomní vlády, Jozefu Tisovi, nabídl jednání o samostatnosti Slovenska. Pokud by Tiso Hitlerův návrh nepřijal, existovala druhá varianta – připojení Slovenska k Maďarsku. Oba muži se shodli na první možnosti a 14. března 1939 byla samostatnost Slovenska vyhlášena. Nový státní útvar nesl název Slovenská republika. Samostatnost vyhlásila také Podkarpatská Rus, následně však byla obsazena Maďarskem.⁵⁴

Na schůzku s Adolfem Hitlerem byl 14. března pozván Emil Hácha, prezident Česko-Slovenské republiky, která od stejného data, v souvislosti s vyhlášením slovenské samostatnosti, prakticky neexistovala. Cílem jednání z Hitlerovy strany bylo získat Háchův souhlas s okupací zbytku republiky. Emil Hácha byl přinucen tento požadavek přijmout a již ve stejný den začala německá vojska s obsazováním některých českých území. Německý protektorát Čechy a Morava byl vyhlášen o dva dny později – 16. března 1939.⁵⁵

Záhy po vyhlášení protektorátu došlo k potlačení posledních demokratických principů, které fungovaly za druhé republiky. Byl rozpuštěn parlament, který nově nahradil jediný povolený politický útvar – Národní souručenství. Hitlerovým cílem bylo plně podřídit protektorát říši. Německo ovládalo politiku, hospodářství i společnost. Obyvatelé protektorátu s německou nadvládou nesouhlasili a různými způsoby svůj

⁵² 2. listopadu 1938.

⁵³ KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-665-1, s. 42.

⁵⁴ GEBHART, Jan. *Rok zkoušek a zklamání – Československo od jara 1938 do jara 1939*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-25827-1, s. 40, 47–48.

⁵⁵ Tamtéž, s. 48–50.

odmítavý postoj dávali najevo. Z tohoto důvodu se Češi stavěli k začínající válce pozitivně – očekávali brzkou porážku Německa a návrat k dřívějším poměrům.⁵⁶

3.2.2 Charakteristika exilu v roce 1938 a 1939

Ztrátou pohraničí v období po mnichovské dohodě přišlo Československo nejen o značnou část území, nýbrž také o obyvatele. Jejich přesný počet však není přesně znám. „*Nejčastěji se uvádí, že se ‚vrátilo do říše‘ 3,4 milionů sudetských Němců.*“⁵⁷ Dle autorů publikace *Velké dějiny zemí Koruny české* činilo toto číslo přibližně 36 % z celkového počtu tehdejších obyvatel Čech a Moravy.⁵⁸ „*Mimořádnou pozornost věnovala nacistická správa české menšině, která zůstala na sudetském území. Obecně ji pokládala za zcela nespolehlivou a vůči říši nepřátelsky naladěnou a zaměřenou. Ještě před příchodem wehrmachtu a policejních jednotek z obavy před represemi a pronásledováním uprchlo a bylo vyhnáno zhruba 120 tisíc Čechů do vnitrozemí.*“⁵⁹ Do oblastí okleštěné druhé republiky mířili kromě Čechů také Židé nebo němečtí odpůrci fašismu.⁶⁰ Někteří však z různých důvodů (rodinné vazby, tradice, ...) zůstali žít v místech okupovaných Německem. Jednalo se téměř o polovinu z celkového počtu českého obyvatelstva původně žijícího v pohraničí.⁶¹

Pro okleštěnou republiku byl příliv uprchlíků z odstoupených pohraničních oblastí problém, který bylo nutno řešit. *Velké dějiny zemí Koruny české* uvádějí, že již v prosinci roku 1938 uprchlo ze zabraných území do Československa přes 150 000 osob.⁶² V publikaci *Dlouhé stíny Mnichova* je uvedena informace o pozdějším statisticky ne zcela jasně podloženém počtu uprchlíků, který přesahoval hranici 200 000.⁶³ O tyto lidi bylo

⁵⁶ GEBHART, Jan a Jan KULÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4, s. 10–12, 31, 41, 69.

⁵⁷ GEBHART, Jan a Jan KULÍK. *Velké dějiny zemí Koruny české XV.a (1938–1945)*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-582-0, s. 18.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, s. 32.

⁶⁰ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova – Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6, s. 90.

⁶¹ GEBHART, Jan a Jan KULÍK. *Velké dějiny zemí Koruny české XV.a (1938–1945)*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-582-0, s. 32.

⁶² Tamtéž, s. 127–128.

⁶³ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova – Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6, s. 90.

nutné se postarat – zajistit pro ně místo, kde by mohli žít, případně také práci. Z potřeby najít pro uprchlíky ubytování profitovali majitelé bytů ve velkých městech. Ti se snažili z dané situace vytěžit co nejvíce peněz a nabízeli své nemovitosti k pronájmu za nestandardně vysoké ceny. Těmto praktikám se snažil stát zabránit – zmiňovaným pronajímatelům hrozila pokuta nebo dokonce uvěznění.⁶⁴ Problém s přílivem lidí z pohraničí měl pomoci vyřešit také nově založený Ústav pro péči o uprchlíky, který pro zmíněné osoby zajišťoval finanční podporu.⁶⁵

Problematika, kterou jsme výše ve stručnosti načrtli, souvisí s nedobrovolným opouštěním domova za hranice státu, nicméně zcela nekoresponduje s předmětem této práce. Tito uprchlíci totiž primárně mířili na území Československa (potažmo Česko-Slovenska) a za hranice republiky následně nepokračovali všichni. Ze zmíněného důvodu a zároveň v souvislosti se specifícností a složitostí této problematiky jsme toto téma nastínili pouze v hrubých rysech.

Vlna odchodů do exilu z okleštěné republiky začala v reakci na výsledky mnichovské dohody (a nesouhlasem s nimi), strachem z rostoucí moci Německa a také obavami z očekávaného začátku války. Jak je zmíněno výše, do exilu z druhé republiky odcházeli nejen lidé žijící původně ve vnitrozemí republiky, ale také uprchlíci z odstoupených pohraničních území.

Destinacemi, kam budoucí exulanti mířili, byly například tyto země – Velká Británie, Francie⁶⁶ nebo Spojené státy americké. Vladimír Papoušek uvádí, že v této době odcházeli do amerického exilu především lidé, „[...] kteří měli po politické linii tak či onak vztah k prezidentu Benešovi nebo byli již doma významnými představiteli české kultury [...]“⁶⁷ Oproti následující vlně (v roce 1948) je tedy tento exil, dle Papouška, homogennější.⁶⁸ Exilová vlna v tomto období je spjatá také se vzrůstajícím

⁶⁴ GEBHART, Jan a Jan KULÍK. *Velké dějiny zemí Koruny české XV.a (1938–1945)*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-582-0, s. 127–128, 130.

⁶⁵ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova – Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6, s. 90.

⁶⁶ Tamtéž, s. 131.

⁶⁷ PAPOUŠEK, Vladimír. *Trojí samota ve velké zemi – Česká literatura v americkém exilu v letech 1938–1968*. Jinočany: H & H, 2001. ISBN 80-86022-88-9, s. 10.

⁶⁸ Tamtéž.

antisemitismem. Židé, kteří odcházeli do vyhnanství, pak směřovali především do Palestiny.⁶⁹

Jan Rychlík zmiňuje, že cestování za hranice Československé republiky nebylo do roku 1938 nijak limitováno.⁷⁰ „*Svoboda cestování do ciziny byla omezena až v souvislosti s krizí v roce 1938, kdy vládní nařízení z 26. září zakázalo cestovat do ciziny osobám v branném věku. Mnohem podstatněji ovšem omezila cestování druhá republika. S platností od 5. října bylo vycestování možné jen na zvláštní výjezdní doložku v cestovním pase, kterou vydával zemský úřad.*“⁷¹ Tento systém vystřídala 29. prosince 1938 možnost opět v podstatě bez omezení vycestovat.⁷²

S odchodem za hranice, přesunem do některé z cizích zemí a hledáním nového domova se pojily také obtíže zapříčiněné hlavně vysokou finanční náročností tohoto procesu. Složitou situaci budoucích exulantů se snažil ulehčit Ústav pro péči o uprchlíky. Pomoc zajišťoval především v oblasti finanční podpory, pro jejíž vyplácení existovala pravidla stanovovaná na základě mnoha různých podmínek. Finanční prostředky na podporu uprchlíků poskytovala ústavu Velká Británie a Francie.⁷³

Do zahraničí odešel na konci října roku 1938 bývalý československý prezident Edvard Beneš, který se rozhodl podílet na činnostech zahraničního odboje. Hlavním cílem, ke kterému chtěli členové zahraničního odboje dospět, bylo obnovení Československa takových hranicích, jež existovaly před sjednáním mnichovské dohody. Odboji se podařilo založit v Paříži Československý národní výbor, který měl, mimo ostatní záležitosti, zastupovat „[...] československý národ v zahraničí a řídit československé vojenské jednotky, vznikající na jihu Francie.“⁷⁴ Úkolem výboru bylo následně také zakládání orgánů, které se staraly například o správu financí, zahraniční

⁶⁹ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova – Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6, s. 131.

⁷⁰ RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu – Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-081-5, s. 16.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

⁷³ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova – Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6, s. 130–131.

⁷⁴ KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-665-1, s. 48.

politiku nebo poskytování pomoci československým uprchlíkům. Výrazným úspěchem byla přeměna Československého národního výboru v československou exilovou vládu, která byla uznána 21. července 1940. Prezidentem této vlády byl jmenován Edvard Beneš, který do této doby stál také v čele národního výboru. Exilová vláda byla důležitá z toho důvodu, jelikož fungovala jako jakýsi svorník mezi situací předmnichovskou a situací po zrušení protektorátu. Tím zajišťovala kontinuitu Československé republiky.⁷⁵

Vznik Protektorátu Čechy a Morava byl dalším důvodem pro odchod do exilu těch lidí, kteří byli ohrožováni nacismem. Přesun do vyhnanství se podle Detlefa Brandese týkal především Židů, levicových představitelů politického života, tedy komunistů a sociálních demokratů z oblasti Sudet, a dále také československých občanů, kteří chtěli bojovat proti Německu.⁷⁶

V publikaci *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu* je uvedeno, že legálně vycestovat za hranice po vzniku protektorátu bylo v zásadě nemožné. Vzhledem k tomu, že protektorát spadal pod Německou říši, platily pro něj i říšské předpisy. K vycestování za hranice byl potřeba cestovní pas, vízum a zvláštní propustka. Získání nového pasu bylo pro občany protektorátu Čechy a Morava, na rozdíl od německých občanů, neobvyklou záležitostí.⁷⁷

3.3 Exil v roce 1948

3.3.1 Historické pozadí exilu v roce 1948

Situací, která v roce 1948 podnítila řadu československých občanů k opuštění země, bylo převzetí vládní moci Komunistickou stranou Československa. Komunistická strana, inspirovaná ideologií praktikovanou v Sovětském svazu, se svými myšlenkami vzdalovala demokraticky laděné politice typické pro západní mocnosti. Spolupráce sovětských a českých komunistů byla již v této době déletrvající záležitostí. Okolnosti

⁷⁵ Tamtéž, s. 48–49, 51–54.

⁷⁶ BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939–1943*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0488-4, s. 30.

⁷⁷ RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu – Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-081-5, s. 23–24.

vedoucí k nastolení vlády Komunistické strany Československa byly spletité a složité a také měly kořeny v dřívějších dobách.

Události, které vedly k nástupu komunistů k moci, stručně a přehledně shrnuje Martin Nekola v publikaci *Fragmenty pouťorového exilu*. Českoslovenští komunisté v Moskvě se na počátku roku 1945 domluvili s Benešovou exilovou vládou v Londýně na společném postupu v řízení Československa po skončení války. Jednotný subjekt, který obsahoval všechny vládnoucí politické strany, byl nazván jako Národní fronta Čechů a Slováků. V rámci tohoto uskupení fungovaly jednotlivé strany samostatně a různě se profilovaly.⁷⁸ K vývoji jedné z nich se Martin Nekola vyjadřuje následovně: „Dominantní politickou silou se stala Komunistická strana Československa, ty ostatní s nelibostí sledovaly její neustále rostoucí vliv na všechny sféry veřejného života.“⁷⁹ Tato citace demonstruje, jakou strategii volila zmiňovaná strana před parlamentními volbami v roce 1946, které pro ni nakonec skončily vítězně.⁸⁰ Přestože vítězi voleb byli komunisté, vláda v zemi stále stála na jisté formě vládní koalice – na Národní frontě Čechů a Slováků. Komunistům se nepodařilo získat ve volbách 50 % hlasů, tudíž ani většinu v parlamentu. Z tohoto důvodu nevnímali komunisté volby v roce 1946 jako zcela vítězné, dodaly jim však naději na možný úspěch v dalších volbách.⁸¹

Po zmiňovaných volbách nastalo několik situací, ve kterých se KSČ s ostatními stranami Národní fronty neshodovala. Celkový nesoulad mezi těmito dvěma póly ve vládní koalici vedl k únorové krizi v roce 1948.

Momentem, který odstartoval vládní krizi, byl nesouhlas dvou nekomunistických ministrů s činem Václava Noska, ministra vnitra a příslušníka KSČ. Václav Nosek vydal výnos, na jehož základě bylo ze Sboru národní bezpečnosti propuštěno 8 okresních nekomunistických velitelů. Ti byli následně nahrazeni komunisty. Ministři Prokop Drtina a Václav Majer se 13. února rozhodli s touto událostí konfrontovat vládu, žádali o vysvětlení tohoto postupu a ministra vnitra o přehodnocení jeho výnosu. Tři nekomunistické strany (Československá strana národně socialistická, Československá

⁷⁸ NEKOLA, Martin. *Fragmenty pouťorového exilu*. Praha: Naše vojsko, 2021. ISBN 978-80-206-1931-0, s. 13.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. Brno: Doplněk, 1997. ISBN 80-85765-73-X, s. 168, 192.

strana lidová a Demokratická strana) se následně rozhodli, že pokud Nosek nevyhoví tomuto požadavku, všech 12 ministrů, které tyto 3 strany ve vládě měly, podá demisi prezidentovi republiky.⁸² Pokud by demisi podala nadpoloviční většina ministrů⁸³, padla by vláda a Československo by se připravovalo na další volby. K podání dalších demisí se ostatní nekomunistické ministry nepodařilo včas přesvědčit.⁸⁴

Na nátlak předsedy vlády, Klementa Gottwalda, nakonec Edvard Beneš 25. února demise 12 ministrů přijal a sestavením nové vlády (obsazením oněch 12 ministerských postů) byl pověřen právě Gottwald. Rekonstrukce vlády proběhla dle plánů KSČ – ve vládě měly svá místa všechny politické strany Národní fronty, ale komunisté byli zastoupeni ve větším počtu. Nadpoloviční většinou ve vládě měli komunisté moc ve svých rukou.⁸⁵

Se sérií kroků, které Gottwaldova vláda následně podnikla, Edvard Beneš nesouhlasil, ale kvůli svému špatnému zdravotnímu stavu neměl příliš sil odporovat. Pro tehdejšího prezidenta byla poslední kapkou rozhodující o radikálnějším postupu nová ústava z roku 1948, ve které komunisté zrušili jeden z demokratických principů – zavedením jednotné volební kandidátky prakticky znemožnili fungování principu svobodných voleb⁸⁶. S omezením svobodných voleb Beneš nesouhlasil a rozhodl se pro rezignaci.⁸⁷ Prezidentské křeslo po něm v červnu 1948 obsadil Klement Gottwald, kterého do tohoto úřadu zvolil parlament.

3.3.2 Charakteristika exilu v roce 1948

Po nástupu k moci začali komunisté prosazovat svoji ideologii a snažili se zasahovat do všech oblastí lidského života. Z jejich činů, které mnohdy přispívaly k rozhodnutí obyvatel Československa pro odchod do exilu, lze namátkou uvést například

⁸² NEKOLA, Martin. *Fragmenty poúnorového exilu*. Praha: Naše vojsko, 2021. ISBN 978-80-206-1931-0, s. 13–14.

⁸³ V této chvíli byla potřeba 13 demisí – celkový počet ministrů ve vládě byl totiž 25.

⁸⁴ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. Brno: Doplněk, 1997. ISBN 80-85765-73-X, s. 524.

⁸⁵ KAPLAN, Karel. *Poslední rok prezidenta – Edvard Beneš v roce 1948*. Brno: Doplněk, 1994. ISBN 80-85765-31-4, s. 12–14, 29–30, 37–39.

⁸⁶ Volič měl možnost buď souhlasit s jednotnou kandidátkou, nebo vhodit do urny prázdný lístek.

⁸⁷ KAPLAN, Karel. *Poslední rok prezidenta – Edvard Beneš v roce 1948*. Brno: Doplněk, 1994. ISBN 80-85765-31-4, s. s. 57–59, 61–63.

ostrakizaci opozice, založení Státní bezpečnosti, cenzuru, perzekuci nepřátel nebo všudypřítomnou lživou propagandu. Karel Kaplan uvádí, že spousta exulantů byli právě ti, „[...] kteří odcházeli z obavy před perzekucí, ztrátou svobody a demokracie [...]“⁸⁸

Ministerstvo vnitra vydělilo několik skupin dle důvodů, které vedly obyvatele Československa k opuštění země. Příčiny jejich odchodu pramenily především z politických událostí. Hlavní skupinou byli ti, kteří nesouhlasili s komunistickým režimem. Dále za hranice odcházeli politici z předních postů v rámci nekomunistických stran s úmyslem bojovat proti politice komunistů ze zahraničí. Do cizích zemí vedl některé exulanty také strach ze stíhání v domovské zemi, někteří dokonce přímo prchali před potrestáním. Výčet skupin dělených dle ministerstva uzavírají vojenské osoby. Karel Kaplan ke zmiňovaným skupinám přidává ještě další dvě.⁸⁹ „Do první patřili mladí lidé toužící po dobrodružství nebo po službě v cizí armádě. Do druhé pak náleželi ti, kteří využili příležitosti a odešli hlavně z hospodářských důvodů.“⁹⁰ Tyto dvě Kaplanovy kategorie mají dle terminologie používané v této práci význam označení emigrace, jelikož důvody, které tyto skupiny vedly k opuštění země, nejsou zabarvené nedobrovolností.

Politika komunistů představovala překážky také pro řadu studentů, proto se dle Martina Nekoly velký počet lidí z této skupiny nakonec rozhodl pro volbu opuštění vlasti. Příčinou problematické situace v této oblasti byly obavy komunistů – „[...] komunisté ve studentstvu spatřovali ohrožení a cílili na co nejrychlejší převzetí kontroly nad všemi studentskými svazy a spolky.“⁹¹ Také v důsledku studentského odporu proti nedemokratickým tendencím v politice v podobě demonstrací se komunisté posléze zasadili o vylučování studentů. Nekola uvádí, že na vysokých školách v Československu tehdy působilo 52 000 studentů, z nichž se 44 500 realizovalo v nějakém studentském spolku. Přibližně čtvrtina musela studií zanechat ještě v roce 1948.⁹² Studenti, kterým se podařilo uprchnout za hranice, měli možnost stát se členy různých studentských organizací, o nichž se zmiňujeme níže.

⁸⁸ KAPLAN, Karel. *Pouňorový exil 1948–1949*. Liberec: Dialog, 2007. ISBN 978-80-86761-69-5, s. 12.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ NEKOLA, Martin. *Fragmenty pouňorového exilu*. Praha: Naše vojsko, 2021. ISBN 978-80-206-1931-0, s. 49.

⁹² Tamtéž, s. 51–52.

V období po nástupu komunistů k moci se překračování státních hranic příliš nekontrolovalo a odchodu do exilu nebylo zabráňováno. Po Benešově abdikaci a prvních zkušenostech s komunistickou politikou se odchody do exilu staly častějšími. Byly proto podniknuty kroky, které měly útek do zahraničí ztížit – zintenzivnilo se hlídání hranic, probíhaly noční hlídky v pohraničních obcích, Státní bezpečnost se snažila vytipovat, kdo by se mohl k odchodu za hranice chystat, podezřelé osoby vyslýchala, a někdy dokonce uvěznila. Tato opatření vedla k nárůstu nepovedených pokusů o opuštění Československa. Státní bezpečnost se dokonce zapojila do fingovaného převádění přes hranice, nazvaného jako akce Kámen. Členové Státní bezpečnosti zinscenovali přechody přes hranice za pomoci převleků, falešných převaděčů a předstírání, že jsou příslušníci německé pohraniční policie a členové americké armády. Všichni zúčastnění byli ve skutečnosti příslušníci Státní bezpečnosti a celý proces předstíraného přechodu hranic se odehrával ještě před oficiálními hranicemi republiky. Lidé, kteří se za hranice chtěli dostat, skončili ve vězení, někteří byli „na hranicích“ zabiti.⁹³ Odchody do zahraničí byly zakázány až v červenci roku 1951 vydáním zákona o ochraně státních hranic. Následovalo umístění ostatních drátů do míst v blízkosti hranic a zaminování některých oblastí. Ani tato opatření pokusy o útěk z Československa zcela nezastavila.⁹⁴

Karel Kaplan se v publikaci *Pouňorový exil 1948–1949* vyjadřuje také ke způsobům přechodů hranic republiky. Dle něj mohli lidé opouštějící vlast využít několika možností v závislosti na daných okolnostech. První možností byl organizovaný přechod hranic prostřednictvím převaděčských sítí. Jako převaděči v tomto případě figurovali lidé, kteří dobře znali okolí hranic z toho důvodu, že v pohraničních oblastech žili, nebo tuto roli mohli zastávat zkušení pašeráci. Tento způsob byl samozřejmě nezákonný, finančně náročný a rovněž podmíněný známostmi v rámci organizátorů přechodů. Opakem byl neorganizovaný odchod za hranice. Často se pro něj rozhodovaly skupinky známých, tímto způsobem však za hranice odcházeli lidé i jednotlivě. Tato možnost však byla mnohem riskantnější než přechody organizované – vzhledem k tomu, že hranice byly hlídány, mohla absence převaděče, který se dobře orientoval v daných lokalitách, způsobit zadržení uprchlíků nebo dokonce jejich smrt. Poslední způsob, který Kaplan

⁹³ KAPLAN, Karel. *Pouňorový exil 1948–1949*. Liberec: Dialog, 2007. ISBN 978-80-86761-69-5, s. 12–16.

⁹⁴ NEKOLA, Martina. *Na cestě za svobodou – Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*. Praha: Euromedia Group, 2020. ISBN 978-80-242-6639-8, s. 11.

uvádí, se netýká běžných občanů, ale osob, které byly určitým způsobem významnější – například politici nebo veřejně známé osobnosti. Na jejich odchodu se obvykle „[...] podíleli diplomaté, případně zpravodajci zahraničních zastupitelských úřadů.“⁹⁵

Nejčastěji směřovali uprchlíci do amerického pásma v Německu, dále pak do Rakouska. Po přechodu hranic se uprchlíci za pomoci německé, případně rakouské hraniční policie shromažďovali do sběrných středisek, kde se účastnili výsledků americké zpravodajské služby, odtud dále pokračovali do sběrných táborů a posléze do uprchlických táborů.⁹⁶ Tomuto způsobu organizace obyvatel za hranicemi se vyhnuli ti, kterých se v zahraničí ujala rodina nebo známí. Rovněž významnější osoby z oblasti politiky či vojenského prostředí nebyly umístěny do podobných táborů, pobývaly totiž ve speciálních ubytovacích místech. Zmiňované případy však tvořily menšinu v celkovém počtu uprchlíků – počet těch, kteří se dostali do uprchlických táborů, je převyšoval.⁹⁷

Činnost uprchlických táborů byla většinou zajišťována „[...] vládními orgány nebo mezinárodní organizací pro pomoc uprchlíkům (IRO⁹⁸).“⁹⁹ Zastřešující institucí pro Mezinárodní organizaci pro uprchlíky byla Organizace spojených národů. IRO sídlila ve švýcarské Ženevě a ve svém působení navazovala na Správu Spojených národů pro pomoc a obnovu (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration – UNRRA*), která zanikla v roce 1943. Mezinárodní organizace pro uprchlíky čítala 26 členských států a její činnost byla financována především ze zdrojů Spojených států amerických.¹⁰⁰ Češi a Slováci se dostávali do uprchlických táborů například v Německu, Rakousku, Itálii, Francii, Holandsku a dalších západoevropských zemích.¹⁰¹

Karel Kaplan se vyjadřuje k tomu, že pobyt v uprchlických táborech nemusel být výhradě pozitivní záležitostí, například vzhledem k různé úrovni životních podmínek. „*Také vztahy mezi jejich obyvateli nebyly bez rozporů, soužití zatěžovaly konflikty osobní, národnostní, politické, spory s táborovým vedením.*“¹⁰² Negativní pocity lidí

⁹⁵ KAPLAN, Karel. *Poúnorový exil 1948–1949*. Liberec: Dialog, 2007. ISBN 978-80-86761-69-5, s. 7–8.

⁹⁶ Tamtéž, s. 17–18.

⁹⁷ Tamtéž, s. 8.

⁹⁸ *International Refugee Organization*.

⁹⁹ KAPLAN, Karel. *Poúnorový exil 1948–1949*. Liberec: Dialog, 2007. ISBN 978-80-86761-69-5, s. 8.

¹⁰⁰ NEKOLA, Martina. *Na cestě za svobodou – Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*. Praha: Euromedia Group, 2020. ISBN 978-80-242-6639-8, s. 9.

¹⁰¹ KAPLAN, Karel. *Poúnorový exil 1948–1949*. Liberec: Dialog, 2007. ISBN 978-80-86761-69-5, s. 18–19.

¹⁰² Tamtéž, s. 8.

v uprchlických táborech zapříčiňovaly také faktory jako stesk po blízkých a domovu, dlouhotrvající zařizování dokumentů potřebných k dalšímu putování do exilu a obavy z budoucího života v neznámém prostředí.¹⁰³ „Každý musel svádět svůj vnitřní boj a porážet vlastní demony. Pěstování koníčků a zájmů, sport, vzdělávání, péče o děti, ctění tradic a svátků, díky nimž se lidé alespoň ve vzpomínkách mohli vrátit zpět do klidnějších časů v Československu, to vše pomáhalo překonávat deprese a obavy.“¹⁰⁴ I přes zmiňované potíže měly uprchlické tábory jasný a pozitivní cíl, ke kterému jejich činnost špěla – usnadnit budoucím exulantům záležitosti spojené s jejich odchodem do vyhnanství.¹⁰⁵

Mezinárodní organizace pro uprchlíky se snažila vést registraci uprchlíků v táborech a dělila dané osoby do dvou skupin „[...] podle toho, zda měly nárok na pomoc od mezinárodního společenství, či nikoliv. Utkající ze země původu pouze z ekonomických důvodů, ne kvůli politickému, náboženskému či etnickému pronásledování, bývalí váleční zločinci či kolaboranti s nacisty měli být pochopitelně vyřazeni.“¹⁰⁶ Pro ostatní uprchlíky byla zajištěna podpora od mezinárodního společenství, která spočívala v právní ochraně, zajištění prostorů k bydlení, dodávání jídla a v některých případech také ve finanční kompenzaci nákladů vynaložených na cestu do exilu.¹⁰⁷ Martin Nekola uvádí, že lidé, kteří opustili Československou republiku, byli jako političtí uprchlíci uznáni 3. srpna 1948. Od tohoto momentu měli také nárok na výše uvedenou formu podpory.¹⁰⁸

Organizací, které se snažily uprchlíkům pomoci nejen s životem v uprchlických táborech, ale také následně v exilu, bylo velké množství. V rámci uprchlických táborů existovaly některé instituce, které se zaměřovaly na vzdělávání. Jednou z nich byl Ústřední svaz československého demokratického studentstva v exilu (*National Union of Czechoslovak Students in Exile*), jenž byl založen 28. října 1948 v Ludwigsburgu. Smyslem této organizace bylo mimo jiné zpravování západních médií o kritické situaci

¹⁰³ NEKOLA, Martina. *Na cestě za svobodou – Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*. Praha: Euromedia Group, 2020. ISBN 978-80-242-6639-8, s. 159.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ KAPLAN, Karel. *Poúnorový exil 1948–1949*. Liberec: Dialog, 2007. ISBN 978-80-86761-69-5, s. 8.

¹⁰⁶ NEKOLA, Martina. *Na cestě za svobodou – Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*. Praha: Euromedia Group, 2020. ISBN 978-80-242-6639-8, s. 9.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 65.

ve vysokoškolském vzdělávání v Československu a navazování kontaktů s ostatními evropskými zeměmi, které mnohdy poskytly lidem čekajícím na exil v uprchlických táborech pomoc ve formě stipendií, studijních pobytů nebo práce. Svaz později přesunul centrum svého působení z Německa do Spojených států amerických a rozdělil se do více různých organizací. Aby se v uprchlických táborech mohli studenti středních a vysokých škol dále vzdělávat, vznikla Masarykova univerzitní kolej československých studentů v exilu (*Masaryk's University College of Czechoslovak Students in Exile*). Na výukové činnosti se podílela řada odborníků, kteří se zasloužili o rozmanitost oborového zaměření přednášek. Kolej fungovala mezi lety 1948 a 1951.¹⁰⁹

O funkcích, které zastávaly uprchlické tábory, jsme se zmiňovali výše. Smyslem táborů byla především organizace uprchlíků, kteří čekali na možnost vycestování do exilu. K tomu budoucí exulanti potřebovali víza do země, kam směřovali. Zařízení všech záležitostí potřebných pro povolení k odchodu do exilu měla na starosti Mezinárodní organizace pro uprchlíky a celý proces trval většinou dlouhou dobu – Nekola uvádí, že vyřízení všeho potřebného k odchodu do exilu do Spojených států amerických trvalo někdy až 8 let.¹¹⁰ Po zajištění víz mohli lidé z uprchlických táborů v cestě do exilu pokračovat. K cestám za hranice evropského kontinentu byly využívány lodě plující z „[...] Brém, Bremerhavenu, Hamburku, Rotterdamu, Janova, Neapole, Trestu a Trani [...]“¹¹¹ Zemí, po které toužilo nejvíce budoucích exulantů, byly Spojené státy americké. Uprchlíky přijímaly také země Jižní Ameriky, Kanada, Austrálie nebo Nový Zéland. Destinací, kam exulanti mířili, bylo ale mnohem více – uprchlíci se usazovali prakticky po celém světě.¹¹²

3.4 Exil v USA – New York

V souvislosti s exilovým působením Egona Hostovského se v této kapitole analogicky zabýváme obecnou podobou exilu v New Yorku ve stejné době, tedy ve 40. až

¹⁰⁹ NEKOLA, Martin. *Fragmenty pounorového exilu*. Praha: Naše vojsko, 2021. ISBN 978-80-206-1931-0, s. 52, 54–55.

¹¹⁰ NEKOLA, Martina. *Na cestě za svobodou – Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*. Praha: Euromedia Group, 2020. ISBN 978-80-242-6639-8, s. 173–174.

¹¹¹ Tamtéž, s. 178.

¹¹² Tamtéž, s. 174, 176, 178.

70. letech 20. století. V Hostovského tvorbě zastává New York důležitou roli. I z toho důvodu se v této kapitole budeme věnovat českému exilu v tomto městě.

Martin Nekola uvádí, že během let 1892 až 1954 byla pro uprchlíky přijíždějící do New Yorku vstupní branou imigrační stanice na Ellisově ostrově.¹¹³ „*Kdo měl štěstí, zodpověděl uspokojivě všechny úřední otázky a prokázal dobrý zdravotní stav, zakrátko obdržel povolení vstoupit na pevninu. Mnohé však nařízení lékařů nebo bezpečnostní důvody zdržely na ostrově týdny či měsíce.*“¹¹⁴ Od 50. let byl však zaveden jiný systém. „*Žadatelé o vstup na americkou půdu si museli ještě během pobytu v uprchlickém táboře sehnat [...] čestné prohlášení amerického občana, který se za ně zaručil.*“¹¹⁵ Češi žijící v Americe byli v této situaci ochotní – zaručovali se za uprchlíky, po příjezdu jim dokonce poskytovali bydlení a starali se o to, aby nový život v nové zemi mohli začít bez problémů.¹¹⁶

Ve 40. letech 20. století již existovala v New Yorku početná česká komunita, fungovala zde řada spolků, škol, podniků, vycházelo několik periodik, pořádaly se společenské akce atd. Základy pro českou komunitu v New Yorku byly položeny již v 50. letech 19. století. Tehdy v tomto městě žilo přibližně 40 českých rodin a pozvolna se začínaly rozvíjet aktivity spojené s kulturou, sportem a společenskými akcemi obecně.¹¹⁷

Nekola uvádí, že v 80. letech 19. století se Češi začínali stěhovat do čtvrti Upper East Side, konkrétně do oblasti Yorkville, na Manhattanu. Kromě ostatních národů zde Češi tvořili početnou skupinu obyvatel.¹¹⁸ Centrem českých aktivit v New Yorku se stala Česká národní budova, která byla postavena právě v této čtvrti a „[...] *nabízela dvě divadelní scény (později kinosál), koncertní sál, tři místnosti pro svobodomyšlnou školu, čítárnu, klubovní prostory, bowlingovou dráhu a restauraci s barem.*“¹¹⁹ Ve 40. letech se začalo projevovat, že se Češi z Yorkvillu přesouvají do jiných čtvrtí, především na

¹¹³ NEKOLA, Martin. *Český New York*. Praha: Euromedia Group, 2021. ISBN 978-80-242-7264-1, s. 9.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 9–10.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 134.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 14–15.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 25–26.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 31.

předměstí New Yorku, kde se dali sehnat levnější nemovitosti. Budova postupně ztrácela na významu a na konci 70. let již byla téměř neobyvatelná.¹²⁰

Nekola zmiňuje, že další institucí, kterou stěhování krajanů z Upper East Side po 2. světové válce zasáhlo, byla Websterova knihovna. Ještě během válečných let fungovala jako místo spjaté s činnostmi protinacistického odboje, po válce však svoji důležitost ztrácela. Nekola přesto uvádí, že pro poúnorové exulanty toto místo znamenalo důležité propojení s domovem. Někteří spisovatelé usazení v New Yorku sem proto se zájmem chodívali. Mezi ně se řadil také Egon Hostovský. V roce 1957 však činnost knihovny skončila nadobro.¹²¹

Čtvrtí, která se stala centrem české komunity, byl původně již zmiňovaný Yorkville. Krajané se ale koncentrovali i v jiných oblastech New Yorku, například v Astorii nebo ve Winfieldu v části Queens. Stejně, jako tomu bylo v případě Yorkvillu, i z Astorie se postupně Češi stěhovali do příměstských oblastí, například na Long Island nebo do New Jersey. Vedly je k tomu především levnější ceny nemovitostí a představa života v klidnějším prostředí. Ve všech zmiňovaných čtvrtích byly založeny národní budovy, které se staly centrem společenského života české komunity. Jak již bylo popisováno výše, v období po 2. světové válce zájem o činnosti pořádané v těchto budovách opadl. V případě Yorkvillu a Astorie to bylo z důvodu stěhování početné části komunity do jiných čtvrtí, ve Winfieldu tradice akcí zanikla v 50. letech s příchodem nové generace uprchlíků, která se podobných událostí nechtěla účastnit.¹²²

V průběhu druhé světové války zahájila svou činnost známá rozhlasová stanice s názvem Hlas Ameriky. První vysílání Hlasu Ameriky proběhlo 24. února 1942.¹²³ Nejprve byla tato stanice využívána jako „[...] *nástroj proti nacistické propagandě a k podpoře válečného úsilí USA. Český a slovenský program se na vlnách objevil již o měsíc později.*“¹²⁴ V publikaci Josefa Polišenského a Lumíra Nesvadbíka je uvedeno, že Češi v exilu podporovali USA ve válce i finanční cestou. Z peněz, které nashromáždili,

¹²⁰ Tamtéž, s. 32.

¹²¹ Tamtéž, s. 47–49.

¹²² Tamtéž, s. 31–32, 61–63, 67–68, 143.

¹²³ Tamtéž, s. 130.

¹²⁴ Tamtéž.

se financovala válečná technika, podporoval se zahraniční odboj a také uprchlíci, kteří z Evropy prchali před válkou.¹²⁵

Období po druhé světové válce bylo provázené útlumem společenského života, který vystřídalo oživení spojené s exilovou vlnou v roce 1948. Do New Yorku mířila řada umělců, začala se vydávat periodika, která se orientovala na různé oblasti života, dění v Americe, ale také na události v Československu.¹²⁶ V návaznosti na únorové události byla v roce 1949 založena Rada svobodného Československa, která měla na starosti snahu o znovunastolení demokracie a zároveň pomoc lidem, kteří z Československa prchali.¹²⁷ Začala vysílat také druhá rozhlasová stanice – Rádio Svobodná Evropa. Ta zahájila svou činnost z Mnichova 1. května 1951. V New Yorku pak fungovalo řízení a programové oddělení tohoto rádia. Vysílání Svobodné Evropy se zaměřovalo protikomunisticky a dodávalo posluchačům naději na osvobození od totality.¹²⁸

Rozkvětu se těšil také sport. Kromě Sokola, jehož tradice se ve Spojených státech vyvíjela již od roku 1867, vznikl nespočet dalších sportovních spolků. Vzhledem k tomu, že sport byl velmi oblíbený a sportovci se chtěli účastnit různých klání jako příslušníci své domovské vlasti, založili v roce 1963 Svaz svobodných československých sportovců v exilu.¹²⁹ „Svaz měl tisíce členů v USA, Kanadě, Austrálii i západní Evropě, vydával pravidelné oběžníky, uspořádal desítky sportovních událostí a besed s někdejšími šampiony.“¹³⁰

Díky liberálnějším tendencím v Československu během 60. let bylo možné vycestovat na návštěvu rodiny, známých nebo jen za turistikou. V New Yorku začaly vznikat cestovní kanceláře, které od roku 1962 mohly zajistit dopravu přes oceán přímou leteckou linkou z New Yorku do Prahy.¹³¹

¹²⁵ POLIŠENSKÝ, Josef a Lumír NESVADBÍK. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky II. – Češi a Amerika*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-147-1, s. 101–102.

¹²⁶ NEKOLA, Martin. *Český New York*. Praha: Euromedia Group, 2021. ISBN 978-80-242-7264-1, s. 93, 98, 102.

¹²⁷ DUBOVICKÝ, Ivan. *Češi v Americe a česko-americké vztahy v průběhu pěti staletí*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2018. ISBN 978-80-7557-165-6, s. 146.

¹²⁸ NEKOLA, Martin. *Český New York*. Praha: Euromedia Group, 2021. ISBN 978-80-242-7264-1, s. 138–139.

¹²⁹ Tamtéž, s. 51, 103, 105.

¹³⁰ Tamtéž, s. 105.

¹³¹ Tamtéž, s. 144.

V roce 1968 přicházeli do New Yorku další přistěhovalci z Československa. Většinu emigrantů v této době tvořily známé osobnosti, které doufaly v brzkou změnu poměrů v domovské zemi.¹³²

¹³² Tamtéž, s. 147.

4 Exil v životě Egona Hostovského

4.1 Život Egona Hostovského před odchodem do exilu

Do rodiny s židovskými kořeny se jako osmé dítě narodil 23. dubna 1908 Egon Hostovský. Jeho rodiče – Josef a Bedřiška – však vychovali pouze šest dětí – dvě (Karel a Pavlína) zemřely ve velmi útlém věku. Život dalších dvou dětí (Maxe a Marty) vzala rodině Hostovských první světová válka. Toto období rovněž značně zproblematizovalo existenční podmínky celé rodiny. Josef Hostovský pracoval se svým starším bratrem Šimonem v jejich vlastní textilní továrně, ale finanční prostředky, které své rodině přinášel, nestačily na pokrytí dostatečného množství jídla.¹³³ „Do tohoto postavení se Josef Hostovský dostal především svou poctivostí. Neměl žádné skryté zásoby a odváděl za nevýhodných podmínek všechny dávky.“¹³⁴ Rodinu před bídou zachránil mlynář Vyskočil z Opočenska, který dříve společně s Josefem navštěvoval pardubickou reálku.¹³⁵ Před hladem pomohla rodině Hostovských také paní Grešlová z České Skalice, která v závěru války poskytla Josefovým dětem zázemí.¹³⁶

V roce následujícím po konci první světové války nastoupil Egon Hostovský na státní reálné gymnázium v Náchodě, kde se projevil jeho vynikající řečnické a slohové dovednosti. Svůj talent Hostovský uplatňoval již v této době – svými texty přispíval především do periodik, vznikla však i jeho knižní prvotina s názvem *Zavřené dveře*, která byla vydána v roce 1926. Nejen do této knihy se promítlo přemýšlení o bytí člověka, jež v Hostovském probudila četba díla F. M. Dostojevského. Existenciální otázky se pak dále promítaly do Hostovského tvorby a staly se jedním z jejích charakteristických rysů.¹³⁷

K četbě Dostojevského a dalších světových autorů přivedla Hostovského jeho o osm let starší sestra Irma, která byla velmi inteligentní a nadaná v různých oblastech. Irma se vzbouřila proti maloměstským konvencím a v téže době, kdy Egon studoval na

¹³³ SÁDLO, Václav. *Egon Hostovský a rodný kraj*. Liberec: Nakladatelství Bor, 2008. ISBN 978-80-86807-78-2, s. 11–16.

¹³⁴ Tamtéž, s. 15–16.

¹³⁵ Tamtéž, s. 16.

¹³⁶ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 14.

¹³⁷ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1, s. 13–14.

gymnázium, se rozhodla odjet do Dánska k vzdáleným příbuzným. Egon velmi obdivoval sestřinu spravedlnost a odvahu, kterou si on sám musel teprve vybudovat. O životě Irmy a vzájemném specifickém vztahu mezi ní a bratrem, který nikdy nebyl veskrze vřelý, ale přesto velmi ovlivnil Egonovu povahu a tvorbu, pojednávají Hostovského vzpomínky v knize *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Poslední zpráva, kterou Irma Egonovi zanechala, obsahovala poznámku, že oni dva měli žít na jiné planetě nebo alespoň někde jinde na světě. Jisté hlubší spojení mezi sebou tedy cítili oba.¹³⁸

Po maturitě v roce 1927 nastoupil Hostovský na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy ke studiu filozofie. Krátce studoval také ve Vídni, vysokoškolské studium však nedokončil. Hostovský byl literárně činný i v této době – v roce 1928 mu vyšel román *Ghetto v nich* s židovskou tematikou. Toto dílo bylo čtenáři i tehdejší kritikou přijímáno pozitivněji než Hostovského předchozí literární počiny. Spisovatel pracoval také jako lektor v nakladatelství Melantrich a s dalšími nakladatelstvími spolupracoval.¹³⁹

Na sklonku 20. let často jezdil Hostovský do Opočna, kde se scházel s přáteli, a také se zde seznámil se svou budoucí manželkou Květou Ondrákovou. Květa byla sestra Egonovy bývalé spolužačky Jitřenky, do které byl platonicky zamilovaný. S Květou se Egon v roce 1932 oženil a odstěhoval do Prahy, v roce 1936 se do tohoto manželství narodila dcera Olga.¹⁴⁰

Ve 30. letech byla spisovatelova literární produkce velmi bohatá a zároveň čtenářsky oblíbená.¹⁴¹ „Hostovský vydával prakticky každý rok novou knihu, kromě toho psal recenze do *Hosta*, *Kvartu*, *Listů pro umění a kritiku* a dalších časopisů.“¹⁴² Kromě literární činnosti se od roku 1937 Hostovský živil ještě dalším povoláním – vykonával práci nižšího správního úředníka na ministerstvu zahraničí.¹⁴³

¹³⁸ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 15–20.

¹³⁹ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1, s. 14–15.

¹⁴⁰ SÁDLO, Václav. *Egon Hostovský a rodný kraj*. Liberec: Nakladatelství Bor, 2008. ISBN 978-80-86807-78-2, s. 31–32, 36.

¹⁴¹ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1, s. 15, 18.

¹⁴² Tamtéž, s. 15.

¹⁴³ Tamtéž, s. 22.

V roce 1938 se Hostovský dozvěděl o tom, že jeho dílo *Žhář* vyjde v překladu v Belgii a román *Dům bez pána* v Nizozemí. O událostech, které zahraniční produkci jeho děl doprovázely, se spisovatel zmiňuje následovně: „*Vlámský a holandský nakladatel se spojili a po poradě s mými překladateli se rozhodli před publikací obou románů nějak podnitit zájem obecnstva pro neznámého autora. Byl jsem vyzván, abych uspořádal pod záštitou vlámského a holandského PEN klubu přednáškové turné v obou zemích, na němž bych promluvil o moderní české literatuře.*“¹⁴⁴ Na konci února 1939 tedy Hostovský pracovníčně odjel do Belgie, a po březnové okupaci Československa se rozhodl do rodné země nevrátit.¹⁴⁵

4.2 Exilové působení Egona Hostovského

V kapitolách 3.2.2 a 3.3.2 jsme nastínili obecnou podobu exilu v obdobích, kdy do vyhnanství odcházel i Egon Hostovský. Následující řádky jsou věnovány konkrétně případu Egona Hostovského – jeho zkušenostem s odchodem do zahraničí a pobytem v cizině.

4.2.1 Období prvního exilu

Vzhledem k tomu, že Hostovský byl v době okupace Československa pracovníčně v zahraničí (v Belgii), a do rodné země se rozhodl nevrátit z vlastní vůle, dalo by se namítat, že se v souvislosti s jistou mírou dobrovolnosti setrvání v cizině dá uvažovat spíše o užití termínu emigrace než exil. V kapitole 2.1 popisujeme použitou terminologii v této práci a zmiňujeme protiklad dobrovolnosti a nucenosti jako jeden ze stěžejních rozdílů mezi těmito dvěma pojmy. V případě Hostovského však rozhodnutí zůstat v cizině nespátřujeme jako veskrze dobrovolné. Označování Hostovského pobytu v zahraničí pojmem exil hodnotíme jako zcela namístě vzhledem k tomu, že spisovateli v případě návratu se do Československa kvůli jeho židovským kořenům hrozilo

¹⁴⁴ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 43.

¹⁴⁵ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1, s. 22.

nebezpečí související s antisemitskými postupy nacistů. Tento argument lze podložit osudy příbuzných Egon Hostovského, kteří podleli nacistickému teroru v koncentračních táborech – nikdo z jeho nejbližší rodiny holocaust nepřežil. Po dohodě se Hostovský rovněž rozvedl se svou manželkou Květou, aby jí a jejich dceři Olze nehrozilo nebezpečí kvůli jeho původu. Vladimír Papoušek uvádí, že nemožnost styku s rodinou byla pro Hostovského velmi náročná.¹⁴⁶

Hostovského specifický odchod do exilu měl počátky v Belgii, jak je již uvedeno výše. Po splnění pracovních povinností v této zemi pokračoval spisovatel dále do Francie, kde nastoupil na pozici kulturního poradce na československém velvyslanectví v Paříži. Tuto funkci vykonával Hostovský pouze do července roku 1940 a poté jeho cesta směřovala do Portugalska. K opuštění Francie vedly Hostovského především okolnosti spojené s probíhající 2. světovou válkou – Francie v roce 1940 podlela německému nátlaku a většina území spadala pod správu třetí říše.¹⁴⁷

V Portugalsku, konkrétně v Lisabonu, se Hostovský podílel na činnosti Výboru československých uprchlíků. Stejně jako ostatní členové výboru pomáhal dalším uprchlíkům se zajištěním sociálních potřeb a získáním víz nutných pro jejich další cestu.¹⁴⁸ Ve svých vzpomínkách Hostovský uvádí, že díky lidem, kteří se ho v Lisabonu ujali, pobýval v lepších podmínkách než ostatní uprchlíci. Spisovateli poskytl pomoc bývalý konzul František Čejka, jelikož se jeho manželka přátelila s Hostovského sestrou Irmou.¹⁴⁹ Následně se ho „[...] *ujala matka sekretářky britského konzula, která se hanbila za Mnichov a učinila slib, že jednoho dne prokáže dobrodiní někomu z československých běženců.*“¹⁵⁰ Hostovský dále popisuje seznámení s panem Kastnerem, který spisovatele velmi obdivoval. Návštěvy u rodiny Santiaga Kastnera podnítily Hostovského k tomu, aby si uvědomil jistou psychickou změnu¹⁵¹ – „[...] *v nesnázích běženců nad všechno bohatství a blahobyť je pocit jistého bezpečí, jaké může vám dát jen domorodý přítel, do*

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ SÁDLA, Václav. *Egon Hostovský a rodný kraj*. Liberec: Nakladatelství Bor, 2008. ISBN 978-80-86807-78-2, s. 39.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 58.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 61–64.

jehož země vás osud zahnal.“¹⁵² Vízum se nakonec Hostovskému podařilo získat a následně, začátkem roku 1941, Portugalsko opustil.

Vízum dostal Hostovský od mexického prezidenta, který nabízel možnost pobytu v Mexiku některým spisovatelům prchajícím z Evropy. Díky mexickému vízu se Hostovskému podařilo získat průjezdní vízum do Spojených států amerických. Do Mexika nakonec spisovatel nedoplul, jelikož po příjezdu do Spojených států získal díky československému vyslanci právo k pobytu v Americe a práci úředníka na československém konzulátu v New Yorku.¹⁵³

Vladimír Papoušek v publikaci *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru* uvádí, že Hostovský se nestavěl pozitivně k politice, a ještě odmítavěji pohlížel na politikaření. Papoušek zmiňuje, že právě tento Hostovského postoj „[...] naznačuje jeho složitou pozici v americkém exilu. Nijak nesmlčovaná spisovatelova nedůvěra k velkým kolektivním cílům, skupinové demagogii, národním mýtům a kultu vůdce vzbuzovala častou averzi nacionálně orientované části emigrace vůči jednomu z mála významnějších českých spisovatelů v západním exilu.“¹⁵⁴

Na Hostovského se po vydání románu *Sedmkrát v hlavní úloze* (1942) snesla vlna kritiky kvůli jeho negativnímu postoji k českým intelektuálům, který v knize vyzoroval Stanislav Budín. Nepochopení částí exilové inteligence nesl Hostovský velmi těžko a v tomto momentu můžeme v souvislosti se začleněním spisovatele do americké exilové společnosti hovořit o symbolickém exilu doprovázeném nejistotou a osamělostí.¹⁵⁵ V publikaci *Egon Hostovský a jeho radosti života* je uvedeno, že kritika a nepochopení spisovatelovy tvorby se uklidnily až po vydání novely *Úkryt* v následujícím roce. Tato kniha se těšila velkému úspěchu a v roce 1945 vyšla jako první z Hostovského děl v angličtině.¹⁵⁶ Vladimír Papoušek poznamenává, že Hostovský psal svá díla výhradně v češtině, jelikož jeho angličtina nedosahovala tak vysoké úrovně. Hostovského díla byla

¹⁵² Tamtéž, s. 64.

¹⁵³ Tamtéž, s. 71.

¹⁵⁴ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1, s. 23.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 24–25.

¹⁵⁶ HOSTOVSKÁ, Olga, Václav SÁDLO a Barbora SVOBODOVÁ. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978-80-7308-765-4, s. 31.

následně překládána, ale v řadě případů došlo vlivem nesprávného pochopení jeho textů k jejich špatným výkladům.¹⁵⁷

V roce 1944 se Egon Hostovský znovu oženil. Jeho druhou manželkou se stala Jindra Brumlíková, která spisovateli v následujícím roce porodila dceru Jarmilu. Společně žili na venkově, jelikož se manželům nepodařilo sehnat byt v New Yorku. Hostovského druhá manželka si k Americe vytvořila silný vztah a pokaždé, když společně cestovali do Evropy, doufala v brzký návrat.¹⁵⁸

Po skončení druhé světové války se Hostovský dozvěděl o osudu své rodiny, jejíž členové podleli holocaustu. „*V koncentračních táborech zahynuly tři Hostovského sestry Ida, Ružena s manželem a Irma s manželem i jejich dvěma syny Zdeňkem a Petrem.*“¹⁵⁹ Josef Hostovský, Egonův otec, zemřel již v průběhu transportu v roce 1942.¹⁶⁰ V posledním dopisu, který dostal Egon od sestry Irmy, je popisován stav Josefa Hostovského pár dní před smrtí. „*Otci je zítra dvaosmdesát let, nic nechápe, co se kolem něho děje, neví, že budeme za pár hodin transportováni a že zůstane docela sám a bez pomoci.*“¹⁶¹

V roce 1946 strávil Hostovský v Československu tři týdny, během nichž se zúčastnil sjezdu Syndikátu českých spisovatelů. V závěru léta následujícího roku se spisovatel společně s manželkou a dcerou do Československa přestěhoval s úmyslem setrvat v mateřské zemi dlouhodoběji. Hostovského manželka si však nedokázala na neamerické prostředí zvyknout a v tomtéž roce se společně s dcerou Jarmilou odstěhovala zpět do Spojených států.¹⁶²

¹⁵⁷ PAPOUŠEK, Vladimír. *Žalmy z Petfieldu – Egon Hostovský – Příběh spisovatele dvacátého století*. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-87481-91-2, s. 17.

¹⁵⁸ HOSTOVSKÁ, Olga, Václav SÁDLO a Barbora SVOBODOVÁ. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978-80-7308-765-4, s. 31–32.

¹⁵⁹ SÁDLO, Václav. *Egon Hostovský a rodný kraj*. Liberec: Nakladatelství Bor, 2008. ISBN 978-80-86807-78-2, s. 40–41.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 40.

¹⁶¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 19–20.

¹⁶² PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1, s. 25–26.

4.2.2 Období druhého exilu

V Československu nezůstal příliš dlouho ani sám Hostovský – v roce 1948 nastoupil k výkonu funkce legačního tajemníka na zahraničním zastupitelském úřadě v Norsku. Ke konci roku ještě navštívil Prahu, ale záhy se vrátil zpět do Norska, tentokrát s úmyslem odejít do exilu. V Oslu Hostovský rezignoval na svou funkci a následně se mu podařilo získat vízum potřebné k cestě do Spojených států amerických, které mu byly domovem až do konce jeho života.¹⁶³ Pro zanechání pozice legačního tajemníka se spisovatel rozhodl, jelikož se mu nelíbilo, jak se vyvíjela situace v Československu po únorovém převratu v roce 1948.¹⁶⁴ Hostovský v rozhovoru s Antonínem J. Liehmem zmiňuje: „[...] rezignoval jsem sám, protože jsem považoval za nemravné sloužit vládě, které jsem se bál.“¹⁶⁵

Hostovský se v roce 1950 vrátil do Ameriky, „[...] kde jej však těsně po vztyčení železné opony, v atmosféře čerstvě rozděleného bipolárního světa, jako bývalého diplomata komunistické země rozhodně nečekalo vřelé přijetí.“¹⁶⁶ Ani česká komunita v USA nepředstavovala pro spisovatele útěchu či zastání v této složité situaci. V téže době měl Hostovský potíže také s nalezením stálé práce.¹⁶⁷ Vykonával povolání učitele „[...] češtiny na vojenské škole v Monterey [...]“¹⁶⁸, zkoušel psát do novin a pro rozhlas, zastával funkci poradce v amerických nakladatelstvích a příležitostně psal literární kritiky.¹⁶⁹

Po návratu do Spojených států se ukázalo, že ani Hostovského druhé manželství nebude fungovat natrvalo. V roce 1954 se však spisovatel oženil potřetí, tentokrát již naposledy. Jeho ženou se stala Regina Weissová, Američanka židovského původu.

¹⁶³ Tamtéž, s. 26.

¹⁶⁴ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 71.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 168.

¹⁶⁶ HOSTOVSKÁ, Olga, Václav SÁDLO a Barbora SVOBODOVÁ. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978-80-7308-765-4, s. 36.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 127.

Hostovskému toto manželství přineslo v roce 1958 také třetí dítě. Období narození syna Paula však nebylo pro spisovatele příliš radostné.¹⁷⁰

V roce 1957 se spisovateli podařilo získat americké státní občanství a také následující změny v Hostovského životě se zpočátku zdály jako pozitivní. O zfilmování jeho děl *Půlnoční pacient* a *Dobročinný večírek* jevíli zájem dva francouzští režiséři. První snímek však nesklidil velké ohlasy a ke zfilmování druhého z děl nakonec vůbec nedošlo. Neúspěch nesl Hostovský těžko a snažil se přes něj přenést práci na novém románu. Po třech letech (v roce 1961) vyšlo Hostovského nejrozsáhlejší dílo – *Všeobecné spiknutí*.¹⁷¹ Ani tento spisovatelův počin se však neseťkal s přílišným úspěchem. Důvodem nezdaru byl špatný překlad do angličtiny. Pro Hostovského bylo toto období psychicky náročné nejen z důvodu zklamání v rámci literární činnosti, ale rovněž kvůli zdravotním potížím. Oporou mu v těžkých chvílích byla manželka a také jeho dánská překladatelka Elsa Westh-Neuhardová, která Hostovského přiměla znovu začít psát. Kniha, na které spisovatel začal pracovat, nesla název *Tři noci*.¹⁷² Česky tento román vyšel v roce 1964.¹⁷³

Hostovský stále toužil po návratu do Evropy a tento sen se mu v roce 1964 podařilo zrealizovat – společně s rodinou se přestěhoval do Dánska.¹⁷⁴ Hostovský uvádí, že pro jeho manželku a syna bylo stěhování ze Spojených států, tedy jejich domova, do Evropy vlastně emigrací. Dobrovolné opuštění Ameriky ale neznamenal, že se v Evropě povede spisovatelově rodině lépe. Hostovskému se pobyt v Evropě líbil a také pracovní se mu dařilo, ale jeho ženě Regině a synu Paulovi se začalo stýkat po domově. Nakonec se všichni společně rozhodli vrátit zpět do Ameriky. Etapa Hostovského života v Dánsku skončila v roce 1966.¹⁷⁵

V roce 1968 pozval Hostovského k návštěvě rodné země Svaz československých spisovatelů. Hostovský pozvání přijal a v září plánoval do Československa odletět.

¹⁷⁰ HOSTOVSKÁ, Olga, Václav SÁDLO a Barbora SVOBODOVÁ. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978-80-7308-765-4, s. 40, 43.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 41, 43.

¹⁷² HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 154–156.

¹⁷³ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1, s. 27.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 169.

Vzhledem k politické situaci, která se během zmiňovaného roku rychle měnila, se však nakonec rozhodl své plány zrušit.¹⁷⁶ Do Československa se Hostovský již nikdy nepodíval.

V následujícím roce se spisovatel odhodlal k napsání další (své poslední) knihy, kterou byla „[...] *krátká satirická novela Epidemie, karikující americký středostavovský rodinný život*.“¹⁷⁷ Dle Vladimíra Papouška se jedná o jediné dílo, v němž se Hostovský nezabývá exulanty, ale Američany.¹⁷⁸

Zdravotní stav Egona Hostovského nebyl zkraje 70. let příliš příznivý. Spisovatel již prodělal mrtvici a byl u něj objeven nádor, na jehož základě mu lékaři diagnostikovali rakovinu. Této nemoci Egon Hostovský 7. května 1973 podlehl.¹⁷⁹

4.2.3 Co znamenal exil pro Egona Hostovského?

V této podkapitole se pokoušíme nastínit, jak Egon Hostovský vnímal život v exilu. Uvádíme, k jakým záležitostem se stavěl negativně, k čemu naopak pozitivně a jak exil jeho život a tvorbu ovlivňoval. Snažíme se věnovat tématům, pro která jsme v předchozí kapitole, zaměřující se na život Egona Hostovského v exilu, nenalezli dostatek vhodného prostoru.

Miloš Pohorský píše, že Hostovského život byl plný změn spojených s nestálostí jeho domova. Obdobím dětství v Čechách, putováním po Evropě a později také exilem v Americe se Hostovský při psaní jistým způsobem inspiroval a ve svých postavách

¹⁷⁶ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1, s. 29.

¹⁷⁷ HOSTOVSKÁ, Olga, Václav SÁDLO a Barbora SVOBODOVÁ. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978-80-7308-765-4, s. 55.

¹⁷⁸ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1, s. 28.

¹⁷⁹ HOSTOVSKÁ, Olga, Václav SÁDLO a Barbora SVOBODOVÁ. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978-80-7308-765-4, s. 55–56.

zrcadlil¹⁸⁰ „[...] *pocity bludného člověka* [...]“¹⁸¹ Stejně jako hrdinové Hostovského děl také on sám¹⁸² „[...] *marně hledal spolehlivé a vnitřně uspokojivé zakotvení*.“¹⁸³

Vladimír Papoušek uvádí charakteristiku Egona Hostovského z hlediska toho, jak byl spisovatel v exilu vnímán okolím i sebou samotným. Zároveň lze z následující citace vyčíst, co mohlo mít vliv na spisovatelův symbolický exil. „*Nikde doma, všude cizinec, žid, komunista, exulant, levičák, který nemiloval levicovou avantgardu, pravičák s nepřipustně levicovými názory, český spisovatel pro světové publikum, světový spisovatel chápaný jako derivát jiného světového spisovatele, spisovatel vyobcovaný z Čech v Americe, která mu byla spíše ložnicí, jak jednou napíše o svém sídle v New Jersey, než skutečným domovem*.“¹⁸⁴ Dle zmínky v publikaci *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru* lze vyvodit také jistý vliv jazyka na symbolické odcizení člověka. „*Vytrženost z přirozeného jazykového prostředí a distance vůči tomu, v němž žil, přispívala k pocitu izolace, již Hostovský trpěl a kterou obsedantně zobrazoval i ve svých literárních dílech*.“¹⁸⁵

Život v cizojazyčném prostředí negativně ovlivňoval Hostovského ještě v jedné záležitosti. Spisovatel neměl tak intenzivní kontakt s mluvenou češtinou, jaký by mu nabízela rodná země. V mateřském jazyce sice spisovatel četl, ale tento způsob styku s češtinou dle něj mluvenou stránku nenahrazoval. Hostovský to vnímal jako jeden z problémů exilu, který mohl negativně ovlivňovat jeho tvorbu.¹⁸⁶

V předchozích kapitolách jsme se již zmiňovali o problematice jazyka v exilu. Egon Hostovský neuměl anglicky dostatečně dobře, aby svá díla mohl psát v tomto jazyce. Překlad jeho knih pak mohl způsobit jisté zkreslení původního znění textů. Egon Hostovský ve svých vzpomínkách zmiňuje, že dostal návrh, jak postupovat při překladu díla *Všeobecné spiknutí*. Nejprve se mělo dílo přeložit do angličtiny doslovně a posléze

¹⁸⁰ POHORSKÝ, Miloš. Úniky a návraty Egona Hostovského. In: *Zlomky analýzy*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0196-3, s. 26.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ PAPOUŠEK, Vladimír. *Žalmy z Petfieldu – Egon Hostovský – Příběh spisovatele dvacátého století*. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-87481-91-2, s. 17.

¹⁸⁵ PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1, s. 28.

¹⁸⁶ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 170.

ho měl přepsat nějaký spisovatel, který by mu dodal potřebný styl.¹⁸⁷ Egon Hostovský měl však o tomto způsobu překladu oprávněné pochybnosti – „*Ptal jsem se v pochybách, jak spisovatel neznalý češtiny bude schopen z jakéhosi seminárního překladu rozpoznat stylové nuance originálu, humor, hru se slovy, dvojsmyslnosti, symboliku, lyričnost a všechno to, co je prostě podstatou každého svérázného díla.*“¹⁸⁸ Dopady této práce jsme taktéž popisovali výše.

Dalším problémem, který Hostovskému přinesl život v exilu, bylo vydávání jeho děl.¹⁸⁹ „*Každá země dává samozřejmě přednost vlastním autorům a autoři v překladech saturují malou zemi velice rychle a velkou jen o něco pomaleji. [...] Tohle je pochopitelné a je třeba se s tím smířit.*“¹⁹⁰ O vydávání Hostovského děl v Americe a v Evropě se starali dva různí literární agenti. Spisovatel jim tuto pozici příliš nezáviděl, jelikož tvrdil, že jeho díla neměla velký úspěch.¹⁹¹ Na druhou stranu, Vladimír Papoušek poznamenává, že v období 40. a 50. let byl v americké prostředí Egon Hostovský českým spisovatelem, kterému bylo věnováno nejvíce pozornosti.¹⁹²

Aby byly knihy pro vydavatele a čtenáře atraktivní, zamýšlel se Hostovský nad tím, o jakých tématech by měl psát. V rozhovoru s Liehmem Hostovský uvedl, že i přesto, kolik času za celý život strávil ve Spojených státech, neměl odvahu tvořit americké romány. Pokud totiž v některém ze svých děl psal o tamějším životě, Američané se k tomu nestavěli pozitivně. Neradi byli popisováni z nové perspektivy. Hostovský také nechtěl zklamat české publikum. Uvědomoval si totiž, že v knihách vyhledává čtenář témata, která se ho dotýkají a zajímají ho. O prostředí cizinců tak mohli čeští čtenáři časem ztratit zájem.¹⁹³ Hostovský se tedy převážně zabýval osudy českých exulantů a věřil, že toto téma bude pro krajanů v Americe zajímavé.¹⁹⁴

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 153.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 170.

¹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 21.

¹⁹² PAPOUŠEK, Vladimír. *Trojí samota ve velké zemi – Česká literatura v americkém exilu v letech 1938–1968*. Jinočany: H & H, 2001. ISBN 80-86022-88-9, s. 69.

¹⁹³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 114, 170–171.

¹⁹⁴ POHORSKÝ, Miloš. Úniky a návraty Egona Hostovského. In: *Zlomky analýzy*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0196-3, s. 36.

V souvislosti se čtenáři Hostovského děl je vhodné se také zmínit o produkci spisovatelových knih v Československu. František Kautman uvádí, že Hostovského tvorba se v Československu nemohla vydávat a psaní o jeho osobě bylo také zakázáno.¹⁹⁵ Kautman zároveň zmiňuje, že spisovatelovo dílo v domácím prostředí „[...] *postihly* [...] *tři čistky*.“¹⁹⁶ V publikaci *Egon Hostovský a jeho radosti života* je uvedeno, že možnost zajímat se o tvorbu tohoto spisovatele byla reálná až po roce 1989.¹⁹⁷

O vztahu spisovatele k exilovému prostředí František Kautman napsal, že Hostovský nikdy Americe „[...] *zcela neporozuměl a Amerika zřejmě také neporozuměla jemu*.“¹⁹⁸ I přes všechna negativa, která exil Egonu Hostovskému přinesl, nevnímal spisovatel Ameriku pouze špatně. V posledním rozhovoru Hostovský zmiňoval, že zemi, do níž utekl, která mu byla domovem po takovou dobu, přinesla mu nová přátelství a rodinu, nejde nemít rád. Spisovatel toto tvrzení také přirovnával ke svému vztahu k Německu. I když tato země způsobila válku, jež Hostovského připravila o rodinu, necítil k ní nenávisť. Odlišnosti mezi Spojenými státy americkými a Evropou však Hostovský viděl a po domovském kontinentu se mu často stýskalo. Z tohoto důvodu se do Evropy několikrát za svůj život vrátil. Nejlépe se spisovatel cítil v Norsku. Do Československa se Hostovský natrvalo vracet nechtěl, jelikož se pro něj stalo zcela jinou zemí, než ze které před válkou odcházel.¹⁹⁹ Hostovský také uvedl, že „[...] *z té země se, až na výjimky, vystěhoval mír*.“²⁰⁰

¹⁹⁵ KAUTMAN, František. O Egonu Hostovském. In: *O literatuře a jejích tvůrcích (Studie, úvahy a stati z let 1977–1989)*. Praha: Torst, 1999. ISBN 80-7215-099-5, s. 113.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ HOSTOVSKÁ, Olga, Václav SÁDLO a Barbora SVOBODOVÁ. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978-80-7308-765-4, s. 57.

¹⁹⁸ KAUTMAN, František. O Egonu Hostovském. In: *O literatuře a jejích tvůrcích (Studie, úvahy a stati z let 1977–1989)*. Praha: Torst, 1999. ISBN 80-7215-099-5, s. 113.

¹⁹⁹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 170, 183–184.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 170.

5 Exil v tvorbě Egona Hostovského

V této části práce se budeme ve dvou případových studiích zabývat promítnutím konkrétních témat spjatých s exilem do dvou vybraných románů Egona Hostovského. Tomu odpovídá i její dělení do dvou hlavních kapitol. Pro tuto část práce byly vybrány romány *Cizinec hledá byt* (1947)²⁰¹ a *Půlnoční pacient* (anglicky 1954, česky 1959)²⁰². Volbu těchto děl ovlivnila odlišná doba jejich vzniku a zároveň rozdílnost hlavních exilových témat, která se do těchto románů promítají. Exilovou tematiku v těchto dílech nebudeme analyzovat v celém rozsahu. V případě každého z děl se věnujeme hlavnímu exilovému tématu, které je do dané prózy včleněno.

Případová studie zpracovaná na základě díla *Cizinec hledá byt* se věnuje zobrazení exulanta, který hledá ve vyhnanství své místo, tj. nějakým způsobem se snaží sžít s novým prostředím. Analyzujeme, jakým způsobem je exulantova adaptace na prostředí cizí země v románu tematizována, kdy důraz je kladen na odlišnosti mezi uprchlíky a Američany a vyrovnávání se s životem v novém prostředí.

Při rozboru díla *Půlnoční pacient* se zabýváme vztahem exulantů k jejich domovské zemi a k životu před odchodem do exilu. V rámci tohoto pojednání se zaměřujeme na způsob, jakým jsou do této Hostovského prózy začleněny vzpomínky na domov, touhy po návratu do Československa a vnímání období před odchodem do exilu.

Analytické a interpretační části v obou kapitolách předchází shrnutí děje daných románů. Obsah děl uvádíme za účelem lepší orientace v následném rozboru konkrétně vymezených témat spjatých s exilem.

Vzhledem k tomu, že Hostovský se exilu přímo účastnil a následně promítal některé reálné skutečnosti do svých děl, neopomeneme ani historické souvislosti příslušného období. Uvědomujeme si, že beletristická tvorba je vždy jistým způsobem stylizována, proto nepovažujeme její srovnávání s reálnými historickými skutečnostmi za

²⁰¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. Praha: Melantrich, 1947.

²⁰² HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána / Půlnoční pacient*. Praha a Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-478-1.

jediný možný výklad, ale oné komparace využíváme pouze za účelem doložení autentičnosti exilové tematiky v Hostovského díle.

5.1 *Cizinec hledá byt*

5.1.1 Obsah díla

Hlavní postavou díla *Cizinec hledá byt* je český lékař Václav Marek, který svou cestu do exilu započal v roce 1938. Nejprve působil v československé armádě ve Francii, odkud se po napadení této země Německem dostal do Španělska a následně do Spojených států amerických. Období, v němž se odehrává děj tohoto díla, začíná datem 8. prosince 1945. Destinací lékařova vyhnanství je americké město New York. Z názvu díla vyplývá také hlavní téma této prózy – doktor Marek se po celou dobu svého vyhnanství marně snaží najít byt, v němž by měl klid na práci.

Román začíná v momentu, kdy lékař dobrovolně opouští pokoj v bytě pana Normana. Doktor Marek chce tímto činem poskytnout prostor pro sestru pana Normana, která jede do New Yorku za svým bratrem.

Václav Marek se následně vydává za bytovým agentem, který mu pomůže sehnat jiné místo, kde by mohl lékař žít. Agent Jones poskytne hlavní postavě možnost ubytovat se u paní Frankové, kde však doktor Marek ani nepřenocuje. Než stihnou společně dopít kávu, stařena ho z domu vyhodí. Důvodem, proč k této situaci dojde, je lékařovo netrpělivé ponoukání k prohlídce pronajímaného pokoje, které vznětlivá stařena není schopna přijmout. Jelikož byla paní Franková s potenciálním nájemníkem nespokojena, ocitá se lékař opět na ulici.

Při toulkách New Yorkem objeví doktor Marek v novinách zmínku o svém bývalém profesorovi filozofie z vídeňské univerzity, Juliu Wagnerovi. Skrze profesorova syna Henryho se lékař dostává do domu Wagnerových, v němž bude v následující době přebývat. Doktor Marek profesorovi Wagnerovi sdělí, jakým způsobem se dostal do Ameriky a jaký je teď smysl jeho práce. Lékař získal od univerzity stipendium, aby popsal své pokusy. Později se čtenář dozvídá, že se doktor Marek snaží přijít na to, jak vyléčit vysoký tlak. Zpočátku se zdá, že pobyt hlavní postavy v domě u profesora Wagnera

prospívá všem stranám – doktor má u Wagnerových příznivé podmínky pro psaní, profesor Wagner se po práci těší na klid svého domova a Henry chodí dříve spát, přestaly ho sužovat záchvaty strachu a v doktoru Markovi našel přítele stejně jako Blackie, pes Wagnerových. Ani pokoj u profesora Wagnera však nezůstane domovem Václava Marka příliš dlouho, jelikož se lékař zaplete do problematického vztahu mezi profesorem a jeho synem Henrym. Profesor Wagner následně doktoru Markovi sežene pokoj u své známé.

Na konci prosince 1945 se doktor Marek stěhuje k paní Carson Woolfové. V domě, kde se hlavní postava snaží nalézt klid na práci, žije také osmiletá dcera jeho nájemkyně, služebná Ann a sluha Frank. Dcera paní Woolfové, Nancy, si doktora Marka velmi oblíbí a často si s ním chodí povídat. Lékař jí vypráví o válce v Evropě a také o tom, že má v Praze devítiletého syna Petra. Paní Woolfová projevuje směrem k doktoru Markovi až přehnanou starostlivost – nebere si od něj peníze za nájem, požaduje, aby méně pracoval, více odpočíval a účastnil se jejích společenských večírků, se zájmem lékaře hostí a snaží se být pro něj osobou, které je možno se svěřit s problémy. Důvodem hostitelčina přívětivého chování je náklonnost k lékaři. Doktor Marek je za laskavost paní Woolfové vděčný, ale aby byl spokojen, chce přestat být všude pouze hostem. Z tohoto důvodu se snaží hledat byt, ve kterém by za svůj pobyt mohl platit.

Náhodou se doktor Marek dostává do české čtvrti, kde se seznámí s Václavem Novákem, který ho konfrontuje s informací, že každý Čech, jenž přijede do Ameriky, se musí nahlásit na československém konzulátu. To však zatím doktor Marek neučinil. Pan Novák mu doporučí, aby na konzulát zašel a poprosil konzula Valdemara Zajíčka o pomoc při shánění bytu. Lékař Nováka poslechne a konzul Zajíček nakonec nabídne doktoru Markovi hned dva byty – jeden v domě, který vlastní Řek, druhý je majetkem paní Noskové a nachází se v Brooklynu. Lékař se tedy rozhodne od paní Woolfové přestěhovat k Řekovi.

V Řekově domě žijí evropští přistěhovalci, jejichž vzájemný vztah není příliš vlídný. Doktor Marek zde sdílí pokoj s německým truhlářem Johnem Wernerem, který se domů vrací pouze na noc. Lékař má tedy během dne klid na práci a z toho důvodu je s tímto bydlením velmi spokojen. S jedním ze sousedů se Markovi podaří sblížit. Starší židovský muž, který byl ostatními obyvateli domu přehlížen, je nyní vděčný za člověka, který je schopen s ním hovořit německy. Této skutečnosti však využije Werner, který

Řekovi sdělí, že za náhlé zhoršení zdravotního stavu starce jistě může doktor Marek, jenž židovskému uprchlíkovi dával léky. Za činem lékaře údajně stojí touha po samostatném pokoji. Doktor Marek je tedy neprávem vyhozen z domu, kde mu bylo doposavad nejlépe.

Lékař se následně nastěhuje do druhého bytu, který mu pan Zajíček sehnal – do Brooklynu k paní Alžbětě Noskové. Tato dáma vlastní prádelnu a o své hosty a zaměstnance se ráda stará, jelikož jí lichotí, když jí jsou lidé vděční. Úctu k ní projevuje služka Anka, které paní Nosková několikrát pomohla, nebo její dělníci, například pan Kozáček, jenž by bez znalosti angličtiny těžko sháněl jinou práci. Paní Nosková často řeší problémy ostatních, ale v případě doktora Marka nenalézá žádné trápení, s nímž by mu mohla pomoci. Snaží se o něm získat informace z různých zdrojů – volá na konzulát, do nemocnice a čte jeho dopisy. Doktor Marek v takovýchto podmínkách není spokojený a opět vyhledá Václava Nováka, aby mu pomohl nalézt jiné místo k žití.

Novák lékaři, jenž na tom zdravotně není příliš dobře, poradí, aby zkusil požádat o pomoc společnost STRÁŽ, která vznikla za účelem ochrany světového míru. Doktor Marek však nesouzní s praktikami společnosti – konkrétně s tím, že si její členové kupují čas a dělají tak z ochrany míru záležitost obchodu. Po nepovedeném ubytování se v hotelu vyhledá lékař opět Václava Nováka, který ho přijme do svého bytu. Zdravotní stav doktora Marka je však již velmi špatný a Novákova snaha lékaři pomoci se ukazuje jako marná.²⁰³

5.1.2 Tematika exilu v díle *Cizinec hledá byt*

Cesta do exilu protagonisty tohoto románu byla již nastíněna výše. Dílo *Cizinec hledá byt* nemapuje jeho zkušenosti s životem ve Spojených státech amerických bezprostředně následující po příjezdu do této země – děj rozebírané prózy se odehrává až po lékařově působení v americké armádě a několikaleté práci po ústavech a nemocnicích v různých částech Ameriky.²⁰⁴ Neanalyzujeme tedy případ exulanta, pro něhož je americké prostředí zcela neznámé. Doktor Marek zároveň není jediným uprchlíkem, kterým se budeme zabývat, snažíme se postihnout také zobrazení dalších exulantů, kteří

²⁰³ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. Praha: Melantrich, 1947.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 30.

v tomto díle vystupují, primárním objektem zkoumání však zůstává hlavní postava rozebíraného románu.

Děj této prózy je zasazen do poválečného období, během něhož bylo v New Yorku obtížné sehnat bydlení v důsledku bytové krize.²⁰⁵ Zmíněná skutečnost se částečně promítá jak do názvu tohoto románu, tak do jeho hlavního tématu. Hledání bytu ovšem vnímá lékař ve dvou rovinách – první výklad této skutečnosti souvisí s hledáním bytu jako reálného prostoru k žití, druhá rovina je symbolická, spojená s nalézáním domova, tj. prostoru, kde se člověk cítí v bezpečí.²⁰⁶

Nový byt se doktoru Markovi podaří sehnat vždy souhrou okolností nebo pomocí nějakého známého. Lékař se dostává do kontaktu také s bytovým agentem Richardem Jonesem, který lidem poskytuje pomoc při hledání bydlení.²⁰⁷ Hostovský ve svých vzpomínkách zmiňuje, že mu bylo vyčítáno, jak postavu tohoto Američana popsal – tedy jako člověka, který je více zaměstnán telefonickými rozhovory než užitečnou pomocí pro své zákazníky, s nimiž až cynicky žertuje. Uvádí však také, že pro vytvoření této postavy existovala reálná předloha v podobě bytového agenta, se kterým se sám Hostovský setkal.²⁰⁸ Závažnost bytové situace v New Yorku se projevuje například tehdy, když agent zákazníkům nabízí byty, které mají být volné až za pět měsíců,²⁰⁹ nebo také ve chvíli, kdy profesor Wagner reaguje na lékařovo sdělení o prvním neúspěchu při získání bytu: „*Jak je možné v téhle době ztratit byt? To je přece malá katastrofa!*“²¹⁰ Naléhavost bytové krize je zřetelná ještě z další Wagnerovy promluvy: „*[...] Prosím vás ve vašem vlastním zájmu, abyste pozvání paní Woolfové přijal a nepokoušel se hledat jiný byt. Nenajdete jej, situace je opravdu horší než zlá.*“²¹¹ Uvedené skutečnosti demonstřují problematičnost exulantova pátrání po vhodném místě k životu a tyto složitosti dle našeho názoru zrcadlí také náročnost nacházení domova symbolického, které je nalezením bytu reálného podmíněno.

²⁰⁵ HOSTOVSKÁ, Olga, Václav SÁDLO a Barbora SVOBODOVÁ. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978-80-7308-765-4, s. 32.

²⁰⁶ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. Praha: Melantrich, 1947, s. 31–32.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 15–16.

²⁰⁸ HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5, s. 115.

²⁰⁹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. Praha: Melantrich, 1947, s. 15.

²¹⁰ Tamtéž, s. 30.

²¹¹ Tamtéž, s. 64–65.

Židovský stařec se jménem Aron sdělí doktoru Markovi myšlenku, která s hledáním bytu symbolického souvisí: „[...] *Tolik lidí umí stavět domy, ale jen málokdo domov.*“²¹² O tom, jaký byt se snaží doktor Marek nalézt, si můžeme udělat představu na základě následující citace: „*Byt! Stůl! Prostor mezi čtyřmi stěnami, vystlaný zvuky míru!*“²¹³ Pro lékaře není domov pouze prostor, kde se člověk cítí v bezpečí a může nerušeně pracovat, byt pro něj představuje také mír. S touto informací se lékař svěří profesoru Wagnerovi: „*Ano, byt je pro mne mír, pane profesore. Byl jsem na vojně, v Evropě i v Americe, spal jsem ve stanech, v příkopech, na kavalcích, nikdy za celou dobu jsem nespál sám* [...]“²¹⁴ Stejně jako se motiv bytu v románu objevuje v rovině reálné i symbolické, tak se do textu promítá také motiv míru – reálně jako situace ve světě, symbolicky jako zmiňované nalezení vhodného bytu (koreluje tedy s motivem symbolického bytu).

Doktor Marek považuje současnost za období míru a své poslání spatřuje v hledání míru pro lidi a mezi nimi.²¹⁵ Na lékařovu zmínku o současném stavu míru reálného však reaguje Václav Novák poznámkou, že „*Mír není nikdy* [...]“²¹⁶ V souvislosti s mírem reálným se v románu objevuje společnost STRÁŽ, jejímž úkolem je mír střežit. Lékař však kritizuje komerčnost spojenou s činnostmi této organizace a od jejích aktivit se distancuje.²¹⁷ Motiv míru reálného je v tomto díle spleť a dal by se jistě obsírněji analyzovat. V rámci našeho pojednání se jím však zabýváme pouze do té míry, která je pro účely práce potřebná.

Touha po nalezení míru symbolického je v románu vyjádřena explicitně, ale je také skryta v jednání doktora Marka. Jako neúspěch při hledání symbolického míru si vykládáme dobrovolné opouštění bytů z důvodu nepřítomnosti uspokojivých podmínek pro život a práci.²¹⁸ Takto lékař postupuje v případě ubytování u paní Carson Woolfové a paní Alžběty Noskové. Ač je v každém z bytů, jimiž lékař během svého exilu prochází, někdo, kdo má protagonistu rád, a s kým si i on rozumí, jeho potřeba nalezení místa, kde

²¹² Tamtéž, s. 113.

²¹³ Tamtéž, s. 31.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Tamtéž, s. 85, 137.

²¹⁶ Tamtéž, s. 85.

²¹⁷ Tamtéž, s. 137, 147.

²¹⁸ V tomto výkladu je zřetelná propojenost motivu bytu symbolického a míru symbolického.

by se cítil doma, není zcela saturována.²¹⁹ Z neúspěchu při hledání vhodného bytu je lékař frustrovaný: „*V každém novém bytě si namlouvám něco, co není, přesvědčuji se hloupostmi, že teď, konečně teď jsem našel správné místo. A rozumí se, čím větší je má počáteční naděje, tím hlubší je mé konečné rozčarování.*“²²⁰ Náročnost, či až nemožnost nalezení vhodného místa k životu v cizí zemi dovádí protagonistu až do mezní situace, v níž se rozhoduje, zda má s hledáním vhodného bytu pokračovat, nebo se vzdát – „*Co mám dělat, příteli Nováku? Hledat nový byt? Nebo resignovat?*“²²¹

Reálná a symbolická rovina se v případě obou zmiňovaných motivů prolíná a vzájemně na sebe působí – nalezení bytu reálného může, ale nemusí implikovat nalezení bytu symbolického, které je spojené s nalezením symbolického míru. Vliv reálného míru na daný řetězec si můžeme vykládat následovně. Exulant se do prostředí Ameriky dostává, jelikož se zde snaží nalézt mír reálný, který v Evropě v době války nenacházel. V případě námi nastíněného schématu nepřítomnost míru reálného zapříčinila všechny následující prvky v dané posloupnosti (hledání bytu reálného – hledání bytu symbolického – hledání míru symbolického), která je spojena s lékařovým exilem. Protagonista soudí, že v poválečném New Yorku mír reálný již existuje, jak jsme uvedli výše. Přítomnost míru v Americe do řetězce může vstupovat v tom smyslu, že umožňuje ono opakované pátrání po ideálním bytu s nadějí jeho nalezení. To v případě války v Evropě možné nebylo, respektive hledání reálného bytu v Evropě nevedlo k naplnění následujících částí nastíněné posloupnosti, jelikož nebyla splněna první položka v načrtnuté lince – mír reálný. Tuto skutečnost můžeme doložit Markovou zmínkou o německém obsazení Francie, kvůli němuž lékař utekl za španělské hranice, a následným putováním do Ameriky.²²² Stručně shrnuto, nepřítomnost míru reálného vede v případě exulanta k hledání bytu reálného, bytu symbolického, potažmo míru symbolického, avšak úspěch při postupování na dané posloupnosti je možný pouze za přítomnosti míru reálného. V případě doktora Marka jsme již nastínili obtíže s hledáním reálného i symbolického bytu – dle námi vyložené posloupnosti bylo tedy lékařovo počínání neúspěšné.

²¹⁹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. Praha: Melantrich, 1947, s. 136.

²²⁰ Tamtéž, s. 125.

²²¹ Tamtéž, s. 135.

²²² Tamtéž, s. 30.

Dalším důležitým motivem, který prostupuje celou prózou a doprovází exulantovu cestu k nalezení vhodného místa k životu, je kufr. Díky tomuto předmětu, s nímž lékař putuje po New Yorku, je zjevné, že exulant není pevně ukotven. Zavazadlo se pro uprchlíka stává signifikantním – lékař na jeho základě bývá označován jako „[...] muž s kufrem [...]“²²³ V případě doktora Marka obsahuje kufr všechno jeho majetek, kterým jsou, mimo trochy oblečení, také knihy a spisy potřebné pro lékařovu práci.²²⁴ Jeho zavazadlo je velké, značně těžké a bývá označováno výrazy jako rakev, kraksna či břemeno.²²⁵ Pro uprchlíka, který nemá, kde bydlet, představuje kufr a jeho obsah také jedinou jistotu, bez níž by nemohl být. Poté, co protagonista opustí byt paní Noskové, od níž si chce kufr nechat později přivést, ztrácí lékař nejen byt, ale symbolicky také všechnu svou jistotu, bez níž nelze existovat, a záhy umírá.²²⁶

S asimilací exulanta s prostředím vyhnanství implicitně souvisí výše popsané skutečnosti týkající se problematičnosti nalezení ideálního místa k životu. V románu se setkáme také s popisy, které explicitně referují o složitostech, které evropské exulanty při sžívání se s americkým prostředím provázejí. Problematičnost adaptace na život v cizí zemi vystihuje následující citace popisující uprchlíky, kteří žili v domě u Řeka. „*Všichni ti nedávní přistěhovalci nedokázali zatím se sebe setřepat evropskou skořápkou. Každý z nich četl především noviny svých krajanů, každý točil knoflíkem radiového přijímače v té chvíli, kdy rozhlas vysílal zprávy v jeho mateřštině, a většina se čas od času snažila ukuchtit nad plynovými kamínky nějaký ten národní pokrm. Americké prostředí a anglický jazyk znali bídne a své asimilační úsilí projevovali především strašidelným komolením rodného jazyka.*“²²⁷ Tato charakteristika vykresluje zatím neadaptované exulanty, jejichž situaci nemůžeme ztotožňovat se situací doktora Marka. Ač je lékař v prostředí exilu kratší dobu než uprchlíci, jejichž asimilační snahy jsou popsány výše, nelze v jeho případě hovořit o lpění výhradně na zvyklostech své domovské vlasti – Ameriku má protagonista rád a chce zde zůstat alespoň do té doby, než vyřeší své povinnosti.²²⁸ Po této

²²³ Tamtéž, s. 11.

²²⁴ Tamtéž, s. 17, 63, 68.

²²⁵ Tamtéž, s. 11, 16.

²²⁶ Tamtéž, s. 144, 162.

²²⁷ Tamtéž, s. 110.

²²⁸ Tamtéž, s. 76, 81, 106.

stránce není lékařovo sžívání se s prostředím vyhnanství problematické v takové míře, jaká byla demonstrována v předchozí citaci.

V románu je zaznamenána lékařova druhá návštěva české čtvrti v blízkosti 72. ulice. Poprvé do této části New Yorku protagonista zavítal záhy po příjezdu do tohoto města, v románu je tedy k této skutečnosti jen stručně odkázáno. Doktor Marek se do české čtvrti dostane, jelikož zabloudí. Tuto situaci však nevnímá negativně, naopak pociťuje radost, že se dostává do prostředí, kde se koncentrují jeho krajané.²²⁹ Jeho pozitivní naladění narušuje dojem z okolí: „[...] *celá ta končina vězela v zakletí smutku, světla plála jaksi nesměle a zdráhavě odhalovala vzdornou chudobu nevládných činžáků, sešněrovaných železem záchranných schůdků a žebříků.*“²³⁰ Citovanou část románu si vykládáme dvěma různými způsoby – hlavní hrdina spatřuje kontrast mezi ostatními, bohatšími částmi New Yorku a českou čtvrtí nebo protagonista do negativního vnímání okolních vjemů zrcadlí zklamání z osudu exulantů, kteří museli opustit svou zemi a nové místo k životu našli v této části města.

V české čtvrti se doktor Marek setkává s Václavem Novákem, jenž je pro něj průvodcem v americkém prostředí a krizových situacích. Soudíme, že jde o člověka, který v exilu není krátce – dle jeho zmínky o starousedlících²³¹ či dle následující citace týkající se jeho povolání: „*Už sem dělal všechno možný, byl sem umyvačem voken, pekařským, knihvazačem, číšníkem, nezaměstnaným, sluhou, čeledínem, ale všude bylo něco wrong, chci říct – všude to mělo ňákou ránu – tak teď se starám vo těžce nemocný.*“²³² Postava Václava Nováka plní důležitou úlohu v rámci exulantovy asimilace s prostředím vyhnanství – Novák seznamuje lékaře s povinností exulanta hlásit se na československém konzulátu, pomáhá mu s hledáním bytů a je lékaři oporou v těžkých chvílích (např. když lékař nemůže najít byt nebo když má zdravotní obtíže). Prostřednictvím rozhovoru mezi těmito dvěma postavami se rovněž ukazuje, proč mají obyvatelé české čtvrti k lidem pracujícím na konzulátu negativní vztah – do české čtvrti za krajany konzulové nechodili do té doby, než vypukla válka, a potřebovali od nich sehnat peníze do sbírky na pomoc

²²⁹ Tamtéž, s. 80.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ Tamtéž, s. 82.

²³² Tamtéž, s. 83.

Československu.²³³ O sbírkách na pomoc Československu se v publikaci *Český New York* zmiňuje také Martin Nekola.²³⁴

S příchodem exulanta do cizí země a jeho sžíváním se s ní souvisí překonání střetu odlišných mentalit. V případě doktora Marka nesoulad mezi evropským a americkým smýšlením spatřuje například paní Carson Woolfová, která je vnitřně přesvědčena o tom, že lékař mentalitu jejího národa nechápe – „[...] dostala patnáct dolarů a utratila je za parfum... Kdyby teď on mohl sledovat její myšlenky, jistě by je prohlásil za prototypickou ukázkou amerického uvažování (ty dolary!). Protože je hlupák, protože nerozumí americké mentalitě [...]“²³⁵ Během rozhovoru doktora Marka a paní Woolfové se ukazuje, že Američance připadají Evropané smutní²³⁶ a směrem k lékaři vysloví paní Woolfová také tento svůj postoj: „[...] jsem přece jen ráda, že jsem Američanka. Vy Evropané jste podivní pavouci.“²³⁷ Drobných náznaků demonstrujících odlišnost mezi Američany a Evropany je v díle více. Uvést můžeme například Henryho nepochopení lékařovy záliby v procházkách: „[...] Vy jste hrozně evropský, doktore, vidíte! Američané se necourají po ulicích pro nic za nic.“²³⁸ Další rozdíl si lékař všímá při večeři s exulanty z dalších evropských zemí: „Dr Marek [...] nemusil bedlivě dbát americké etikety a odkládat po každém ukrojení masa nůž, nemusil hlídat jazyk, aby nemlaskal [...], nebylo třeba vstávat a usedat podle pravidel dobře vychovaných stolovníků, nehrozilo nebezpečí, že místo cukru podá sousedu hořčici a sklídí výsměch, a horkou kávu zde mohl pít až po jídle a nikoli k příkrmu. Nuže, dr Marek zářil uspokojením.“²³⁹ Vzhledem k odlišnostem doktora Marka od obyvatel Ameriky bývá lékař označován jako cizinec.²⁴⁰ Pojmenování exulanta tímto výrazem se promítá také do názvu celé prózy.

Dalším rysem, který činí distinkci mezi exulanty a Američany, je úroveň anglického jazyka. Mluva doktora Marka je podle místních zabarvena „[...] falešným

²³³ Tamtéž, s. 82.

²³⁴ NEKOLA, Martin. *Český New York*. Praha: Euromedia Group, 2021. ISBN 978-80-242-7264-1, s. 126–128.

²³⁵ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. Praha: Melantrich, 1947, s. 91.

²³⁶ Tamtéž, s. 75.

²³⁷ Tamtéž, s. 76.

²³⁸ Tamtéž, s. 56.

²³⁹ Tamtéž, s. 106.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 44.

anglickým přízvukem [...]“²⁴¹, jeho artikulace je hodnocena jako hanebná²⁴² a výrazy, které lékař používá, „[...] *tahají Američany za uši*.“²⁴³ Život v cizojazyčném prostředí přináší situace, v nichž čeští mluvčí mezi sebou hovoří jak česky, tak anglicky. Dvojazyčnosti si hlavní hrdina všimá při první návštěvě hospody U Páva v české čtvrti: „*Věty oznamovací byly pronášeny česky, neuctivé věty rozkazovací a nadávky byly anglické*.“²⁴⁴ Prolínání češtiny a angličtiny se projevuje také při rozhovoru lékaře s Václavem Novákem: „[...] *vyslovil anglické slovo s českou koncovkou*²⁴⁵ – *fightovat* [...]“²⁴⁶ V exilu se dokonce nacházejí někteří uprchlíci, kteří anglicky neumějí vůbec, ač jsou v Americe již několik let. S jedním z nich se doktor Marek setkává v domě paní Noskové. Exulant Kozáček popisuje, že neznalost anglického jazyka ho v této zemi limituje při hledání práce – bez znalosti angličtiny ho zaměstnají pouze krajané, tudíž se možnost uplatnění výrazně snižuje.²⁴⁷

Postavy vystupující v dílech Egona Hostovského řadí Miloš Pohorský do skupiny lidí „[...] *do sebe uzavřených, něčím poraněných a zvláštních, útlocitných a obtížně se sžívajících s druhými* [...]“²⁴⁸ Tento popis by pak odpovídal také hlavní postavě románu *Cizinec hledá byt*. Tu Miloš Pohorský charakterizuje jako člověka, který „[...] *žije vlastně bez minulosti, pohybuje se jako alegorický motiv chodce, tak často v dnešní próze vyjadřující nezakotvitelnost lidského osudu a nezastavitelnost časového plynutí světa*.“²⁴⁹ V souvislosti s tímto výkladem soudíme, že faktory, jimž jsme věnovali pozornost, přispívají ke zmiňované „nezakotvitelnosti“ a problematičnosti exulantovy adaptace na americké prostředí, a tím jistým způsobem zapříčiňují pocity spjaté se symbolickým exilem, který jsme v případě postavy doktora Marka nepřímou nastínili.

²⁴¹ Tamtéž, s. 14.

²⁴² Tamtéž, s. 89.

²⁴³ Tamtéž, s. 91.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 81.

²⁴⁵ Z hlediska české morfeematiky by bylo namístě označit českou část zmiňovaného slova jako příponu a koncovku.

²⁴⁶ HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. Praha: Melantrich, 1947, s. 85.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 129, 131.

²⁴⁸ POHORSKÝ, Miloš. *Cizinec, který hledá byt*. In.: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*. Praha: Odeon, 1967, s. 413.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 422.

5.2 *Půlnoční pacient*

5.2.1 Obsah díla

Protagonistou tohoto románu je psychiatr Arnošt Malík, Čechoslovák, kterého strach z války přinutil požádat o vízum do Spojených států amerických. Učinil tak v roce 1933 a k jeho odchodu do exilu došlo v únoru 1939. Děj této prózy se odehrává v roce 1952 – zaznamenává tedy období Malíkova života v čase, kdy má lékař s prostředím vyhnanství již několikaleté zkušenosti.

V New Yorku působil Arnošt Malík jako psychiatr do té doby, než ho jeho povolání začalo ubíjet. Postupně lékaři také ubývali pacienti, a i z toho důvodu se rozhodl ordinaci nakonec zavřít. Děj románu *Půlnoční pacient* začíná na počátku července, v době, kdy již psychiatr neordinuje, většinu času bloumá po newyorských ulicích a utápí se v alkoholu.

Do této etapy Malíkova života vstoupí plukovník Robert Howard, zaměstnanec Válečného psychologického institutu, s nabídkou spolupráce, jejíž součástí je odkoupení psychiatrova projektu obsahujícího návrh metody, kterou je možné za pomoci rozhlasu vyvolat hromadou paniku ve státech za železnou oponou. Plukovník usuzuje, že v období aktuálně probíhající studené války je lékař díky své nepolitičnosti, tj. nejednoznačné vyhraněnosti inklinace k Západu či Východu, vhodným adeptem pro další spolupráci. Howard psychiatrovi sdělí plán, podle něž se má lékař řídit (má znovuotevřít ordinaci; léčit pacienty; být připraven na to, že se bude dostávat do kontaktu se špiony americkými i sovětskými; potajmu léčit úzkosti a nespavost agenta Alfonse u sebe v bytě v nočních hodinách; nevyhledávat plukovníka Howarda; o svém úkolu nikomu neříkat). Malíkovi je za návrh metody vyvolání kolektivního šílenství a nastíněný úkol nabídnuto 20 000 dolarů. Lékař tuto finančně lákavou nabídku přijme a rozhodne se postupovat dle dohody s Howardem. Přesto má tendenci se v jistých situacích chovat přesně naopak, než by plukovník předpokládal – například telefonátem na Válečný psychologický institut ověřuje Howardovu totožnost.

V psychiatrově znovuotevřené ordinaci se objevují tři noví pacienti – lékařův známý Jiří Kaminský, stařík Albert Prengel a kleptomanka Ruth Steinová.

Při rozhovorech s těmito lidmi lékař přemýšlí o tom, zda jsou jejich problémy skutečné nebo vymyšlené a zda jsou pacienti nějakým způsobem do špionáže zapojeni, případně se kterou stanou spolupracují. Postupně se projeví, že všechny zmíněné osoby s psychiatrem řeší své skutečné problémy, ale i přes to jsou zapleteni do akce, jejímž smyslem je získat o lékaři a jeho „spolupracovnících“ detailnější informace.

Ač o lékařovu pomoc projeví zmíněné osoby zájem záhy po znovuootevření ordinace, na příchod toho nejdůležitějšího pacienta čeká Malík ještě několik dní. Jedné noci však Alfons opravdu vyhledá psychiatrovu pomoc a požádá ho o jedinou věc – prášky na spaní. Agent je nechce využít pouze jako lék proti nespavosti, ale také jako nástroj sebevraždy. Tuto skutečnost odhalí Malík již při první schůzce, protože v minulosti, po rozvodu s Elsou, i on sám uvažoval o podobném způsobu ukončení života. Z tohoto důvodu podává psychiatr Alfonsovi medikaci pod dohledem. Během několika návštěv se oba muži až přátelsky sblíží, jelikož doktor Malík v Alfonsovi spatřuje sebe samotného v době před dvaceti lety.

Howardův úkol uvádí Malíka do nejistoty – neví, pro kterou stranu pracují jeho pacienti, a není si jist ani tím, na čí straně stojí Alfons. Od pana Prengela, který se lékaři na jedné ze schůzek popravdě představí jako šéf americké protišpionážní služby, se psychiatr dozví další informace: Malík zjistí, že je po celou dobu odposloucháván a sledován, a také to, že Robert Howard, který za účelem splnění jistého neznámého plánu spolupracoval také se Sověty, se zastřelil, když zjistil, že ho v důsledku Malíkova telefonátu na Válečný psychologický institut jeho pracovníci sledovali.

Během rozhovoru s panem Prengelem otevře Malík dopis od Alfonse, z něž je patrné, že pacient ukradl z jeho lékárničky jedy, kterými se chce otrávit a následně roztrhat předem nařízenou bombou. Agent tak chce učinit, jelikož nehodlá dokončit to, co měl dle Howardova plánu Americe provést, a zároveň chce předejít tomu, aby ho někdo z tajných služeb po smrti poznal. Odhalením Alfonsovy totožnosti by totiž bylo možné přijít na čin, který měl spáchat.

Za lékařem přijde následně pan Kaminský a vyjasní se také jeho role v této akci – pan Kaminský byl kdysi členem komunistické strany a po příjezdu do Ameriky tuto skutečnost zatajil, posléze ho však začal jistý Američan vydírat. Tento člověk údajně není komunist, ale pro naplnění svého plánu spolupracuje se Sověty. Jedná se tedy

o Howardova kolegu. Malík se od Kaminského dozvídá také detailnější informace ohledně plukovníkova plánu – ve válce nejde pouze o strany dvě, tedy Západ a Východ, ale existuje strana třetí. Tou je uskupení lidí ze Západu i Východu, jejichž cílem je zabránit válkám a zajistit trvalý mír. Subjektem, jenž míru brání nejvíce, je údajně americká vláda a Alfons byl tím člověkem, který měl provést čin, na jehož základě by vláda nepodpořila další zbrojení. O jakou událost mělo jít, věděl pouze Alfons a Howard. Malík však ze získaných informací vyvodí, že Alfons měl nejspíše letadlem dopravit z Východu zbraň, kterou by v Americe nechal vybuchnout. Kaminský se rozhodne se vším svěřit policii, ale při rozhovoru se strážníkem je zastřelen.

Po vraždě Kaminského se lékař setká se známým jednoho ze svých starých přátel, Frankem Raymondem, který pracuje jako novinář. Raymond se od Malíka snaží dostat informace o předešlých událostech, aby mohl do novin napsat článek, který by mu přinesl úspěch. Za účelem získání dalších podrobností se novinář vypraví do psychiatrova domu a ordinace, kam se Malík nechce vracet, jelikož je po něm vyhlášeno pátrání. Jedině psychiatr by totiž mohl osvětlit detaily týkající se Alfonsovy smrti. Lékař z tohoto důvodu přenocuje v Raymondově bytě. Druhý den ráno se novinář vrací s Ruth Steinovou, jež Malíkovi prozradí, že pracuje pro americkou vládu. Seznámí také psychiatra s tím, že peníze, které u něj doma nechal Alfons jako poděkování za léčbu, ukradla. Zmíněné peníze se stanou předmětem hádky mezi Raymondem a Steinovou, ale Malík situaci vyřeší tak, že bankovky vyhodí z okna.

Z Raymondova domu psychiatra vyvede policie a usadí ho do Prengelova auta. Šéf americké protišpionážní služby odveze lékaře ke svým kolegům a na společné schůzce se domluví, jak bude vypadat Malíkova budoucnost – přestane vykonávat profesi psychiatra a odstěhuje se z New Yorku. Lékař neprozradí Alfonsovu pravou totožnost, aby zamýšlený čin nemohl být odhalen.

Na pozadí Malíkova úkolu se odehrává také jeho osobní život. Z 2 000 dolarů, které od Howarda lékař dostal jako zálohu, je nadšena psychiatrova přítelkyně Helena Thomasová, jež se záhy stává jeho snoubenkou. Tento vztah však není příliš harmonický a ani zasnuby nepomáhají jeho utužení. Nesoulad v partnerství Malíka a Heleny je zapříčiněn psychiatrovým sklonem k alkoholismu, nevyřčenými podrobnostmi týkajícími

se lékařova předchozího manželství a taktéž jeho novým záhadným úkolem. Vztah Malíka a Heleny končí rozchodem.

V New Yorku žije také Malíkova matka, která se za synem do exilu dostala až po válce, kvůli níž strávila tři roky v koncentračním táboře. Lékařova matka sdělí synovi, že se jeho bývalá žena Elsa Hessová přestěhovala do New Yorku. Tato novinka psychiatra příliš nepotěší. Později se čtenář dozvídá o dřívějších událostech, které se týkají vztahu lékaře a Elsy, a z nich je patrný důvod Malíkova rozčarování. Elsa je Němka, do níž se lékař v dobách studií zamiloval. Krátce po svatbě se jejich šťastné manželství rozpadlo, jelikož Arnošt zjistil pravou totožnost své manželky – Elsa lékaři tajila, že je členkou Hitlerovy studentské mládeže a že svatba s Čechoslovákem a následná špionáž byla jejím úkolem. Zároveň měla Elsa dva milence, kteří byli společnými přáteli manželů a rovněž politickými špiony, a lhala lékaři o svém panenství. Elsa se snažila situaci zachránit přesvědčením lékaře o opravdovosti jejích citů a sabotáží svého úkolu, avšak marně. Za její lži, kvůli nimž se manželé nakonec rozvedli, ji Malík navíc zbil.

Bývalá manželka se rozhodne psychiatra v New Yorku vyhledat, podaří se jí kontaktovat jeho matku a k této ženě se nakonec také přestěhuje. Lékař si postupně uvědomuje, že je třeba překročit temnou minulost a že k Else stále cítí náklonost. Jeho přáním zůstává setkání se svou bývalou manželkou.²⁵⁰

5.2.2 Tematika exilu v díle *Půlnoční pacient*

Osobní problémy lékaře Malíka jsou zastíněny jeho úkolem a politickými událostmi. V našem pojednání se detailněji zaměřuje právě na onu upozaděnou stránku psychiatrova života – jeho rodinné a partnerské vazby, vzpomínky na život před odchodem do vyhnanství a prožitky spjaté s mateřskou zemí. Na základě rozboru zmíněných skutečností se snažíme zaznamenat, jakým způsobem reflektuje život před odchodem do exilu již asimilovaný uprchlík v porovnání s exulantem ne zcela

²⁵⁰ HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána / Půlnoční pacient*. Praha a Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-478-1.

adaptovaným na nové prostředí. Analyzovat budeme primárně případ Arnošta Malíka a jeho matky.

Při rozhovoru Howarda s Malíkem je uveden důvod lékařova odchodu do exilu: „[...] *Proč úspěšný mladý lékař v roce 1933 uprostřed hlubokého míru se rozhoduje opustit vlast a hledat novou existenci někde u všech čertů?*‘ [...] *Protože jsem se bál války. Tušil jsem od Hitlerova příchodu k moci, že je neodvratná, a chtěl jsem se jí vyhnout.*“²⁵¹ V roce 1933 zažádal psychiatr o vízum do Ameriky a do exilu definitivně odešel v únoru 1939²⁵² – začátku druhé světové války se tedy opravdu stihl vyhnout.

Ve stejném roce, kdy Malík začal shánět víza do Ameriky, zažádal také o rozvod s Elsou. Když se lékař dozví, že je jeho bývalá manželka v New Yorku a přeje si se s ním setkat, proběhnou mu hlavou tyto myšlenky: *„Ne, nebylo to leknutí, nebyl to strach a nebyl to hněv, co mi vyrazilo vzduch z plic a paralyzovalo na chvíli celé tělo. A ani pravým úžasem nemohu nazvat ten dominující pocit ve svém zmatku. Jako bych vždycky čekal, že tuhle novinu jednoho dne vyslechnu, a jako bych byl jen ohromen, že právě teď ji slyším.*“²⁵³ Z této Malíkovy neurčité reakce nemůžeme s jistotou soudit, zda je informace o příjezdu jeho bývalé ženy do Ameriky pro lékaře pozitivní či negativní. Napovědět může odpověď směřovaná jeho matce: *„Já ji nechci vidět!*“²⁵⁴ Rovněž z následující citace je patrné, že ani po devatenácti letech od rozvodu psychiatr není schopen zcela překonat pocit křivdy: „[...] *Zanechal jsem jen v Evropě zlou a nebezpečnou ženu, která je teď v Americe a chce mi otrávit život podruhé.* [...]“²⁵⁵ Lékařův názor na setkání s Elsou však není v průběhu celého děje zcela jednoznačný – jeho postoj k této skutečnosti se mění, a nakonec vede Malíka k rozhodnutí se s Elsou sejít a odpustit jí.²⁵⁶

Vzpomínky na psychiatrova bývalou ženu nejsou zbarvené pouze láskou či nenávisť, křivdou či odpuštěním, ale hlavně minulostí a s ní spjatými pocity. *„Elsa! V duchu i šeptem opakoval jsem si její jméno, a kupodivu nezanechávalo na jazyku hořkost. Spíš chuť větru z nesmírných dálek. A takové teskné pokušení jít jim vstříc. Vrátit*

²⁵¹ Tamtéž, s. 215.

²⁵² Tamtéž, s. 214.

²⁵³ Tamtéž, s. 240–241.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 241.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 299.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 399.

se do krajů, kde zarostly cesty i pěšinky. Nevzpomínal jsem, nerozvíjel jsem jeden jediný děj z dávna zapadlých let. A přece jsem najednou vězel až po uši v atmosféře, kde lidé byli víc než stíny, věci víc než hmota a život víc než pud sebezáchovy. Začala ve mně klíčit nějaká víra? Začal jsem se doopravdy na něco těšit, na něco jiného než na jepičí úniky z vlastní pavučiny?“²⁵⁷ Roli Elsy v lékařových úvahách je možné si vysvětlit jako motiv minulosti, která ovlivňuje přítomnost, přináší s sebou pocity již prožité, nutí ke smíření a návratu ke starým jistotám. V této skutečnosti spatřujeme ovlivňování stávajícího života životem před odchodem do exilu.

Tímto způsobem si lze vykládat rovněž celkovou úlohu Elsy v této próze. Lékař žije v New Yorku bez větších vazeb na minulost a rodnou zemi, ale staré vzpomínky v něm příjezd jeho bývalé manželky probudí. Elsa jako posel minulosti proniká do psychiatrova aktuálního života – vede rozhovor s jeho matkou i přítelkyní Helenou, přestěhuje se k lékařově matce a se svým bývalým mužem se chce setkat.²⁵⁸ Přítomnost, do níž Elsa zasahuje, je také pod jejím vlivem modifikována – jedním z důvodů, proč dojde k rozchodu Heleny a Arnošta je zamlčovaný důvod lékařova rozvodu.²⁵⁹ Skutečnost, že se Elsa chce s Malíkem sejít také značí, že tato žena již lékaři odpustila, jak se k ní před lety zachoval.²⁶⁰ Psychiatr postupem času dojde k názoru, že si také přeje se s Elsou setkat – smířit se s nepříjemnou minulostí a přiblížit se tomu hezkému z ní.²⁶¹ Lékařovy vzpomínky, které vyvolal příjezd jeho bývalé ženy, zapříčiní stesk po domově, jenž vyjadřují tato Malíkova slova, pronášená směrem k jeho matce: „[...] Budeš se velmi divit, mně je najednou jako tobě a stýská se mi po domově. Měl jsem několikrát takové krásné, šťastné sny, a když jsem se probudil, myslil jsem, že se mi zdálo o moři, protože jsem měl na jazyku slanou chuť. Teď vím, že to nebylo moře, po čem jsem se ve snech plavil. Ta slaná chuť na jazyku byla od našeho podzimního větru. [...]“²⁶² Tento výklad doplníme reakcí Malíkovy matky: „Všechno, co roste, kvete a zraje, vrací se nakonec v pádu ke kořenům.“²⁶³ I z této citace je patrná jistá tendence k návratu do minulosti.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 243.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 240, 298, 299, 316.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 299–300.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 299.

²⁶¹ Tamtéž, s. 399.

²⁶² Tamtéž, s. 360.

²⁶³ Tamtéž.

Výše jsme nastínili, paralelu mezi minulostí, potažmo rodnou zemí, a Elsou, která svým příjezdem do New Yorku v lékaři probudí touhu po návratu ke starým časům. Jejím přičiněním se Malík obrací k dřívějšímu životu a jistým způsobem začíná chápat situaci své matky, která se chce navrátit do Československa. Její vztah k rodné zemi a touhu po návratu se nyní pokusíme nastínit.

Aby Malík svou matku zachránil před komunistickým režimem, zařídil jí po skončení války cestu do Ameriky. S novým prostředím se však tato žena dosud zcela neshnila. O skutečnosti, že psychiatrova matka není na prostředí Ameriky plně adaptována, svědčí například časté vzpomínání na život před exilem. „[...] *Nebýval jsi takový. Když jsme ještě bydlili v Klánovicích u Prahy a ty jsi byl první nebo druhý rok na univerzitě...*“²⁶⁴ O četnosti matčiných návratů k minulosti vypovídá rovněž reakce Malíka: „[...] *Viš dobře, že tě rád poslouchám celé hodiny, když vzpomínáš, co bylo kdysi, a nelamentuješ, co je dnes.* [...]“²⁶⁵ Další podrobnosti, které matčinu adaptaci na cizí prostředí komplikují, vylíčí psychiatr plukovníku Howardovi: „[...] *Inu, mamince je dvaasedmdesát let, žije pořád minulostí, neumí a už se nenaučí anglicky* [...]“²⁶⁶ Z výše uvedené citace je zřetelný rozdíl v asimilaci lékaře, mladšího člověka, který do exilu odešel před delší dobou a z jasně definovaného důvodu (strachu z války a snahy jí uniknout), a jeho matky, starší ženy, která do Ameriky přijela především za svým synem a jejíž motivace k adaptaci na nové prostředí je narušována neznalostí cizího jazyka a zároveň také popsaným frekventovaným vzpomínáním na „lepší časy“.

Režim, který v uvedené době panuje v Československu, Malíkova matka, dle lékařových slov, nespatřuje jako nebezpečný: „[...] *z koncentračního tábora ji vysvobodili Rusové a podle jejího názoru se k ní chovali lidsky. Ona prostě nemůže pochopit, že by jí od Rusů hrozilo nějaké nebezpečí, nesmírně se jí stýská a nechápe, že se nemůže a nesmí vrátit.*“²⁶⁷ Problematičnost návratu do Československa v případě této ženy nespatřuje doktor Malík v tom, že by jeho matka mohla být v rodné zemi režimem pronásledována²⁶⁸, ale spíše v jiném ohledu: „[...] *Obáváte se, že matčin návrat do bolševického Československa by poškodil vás v USA. Hm, ta obava není bezpodstatná!*

²⁶⁴ Tamtéž, s. 240.

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 216.

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ Tamtéž.

[...]“²⁶⁹ V této promluvě odkazuje plukovník na maccarthismus, který v 50. letech 20. století v Americe probíhal.²⁷⁰ Návrat matky Malíka do komunistického Československa by tedy psychiatrovi, který by v New Yorku i bez matky plánoval zůstat, opravdu mohl uškodit. Nemožnost odjezdu do Československa se psychiatr snaží své matce vysvětlit následovně: „[...] *Vrátit se domů nemůžeš, náš domov dávno neexistuje, nepoznala bys v něm lidi, ba možná ani krajinu, a řeč by ti připadala cizejší než angličtina. Zase bys nerozuměla, co lidé po tobě chtějí.* [...]“²⁷¹ Uvedená citace akcentuje odlišnost politické situace v Československu před odchodem do exilu a nyní a rovněž odhaluje další možné problémy spojené s návratem do rodné země. Exulant prožil část života v jiném prostředí a situace po návratu do vlasti nemusí být taková, jaká byla před odchodem do vyhnanství, může být dokonce mnohem horší. Nejistota, která provází dilema setrvání v exilu či jeho opuštění, je dalším problémem na uprchlickově cestě k nalezení vhodného místa k životu.

Lékař si skutečnost, že zajistil, aby matka přijela za ním do Ameriky, dokonce začne vyčítat: „[...] *Tak mi teď napadá, že by nám asi oběma bylo lépe, kdybys za mnou nebyla přijela. To já zavínil, já tě vytáhl z Evropy, já naléhal, abys žila tady!* [...]“²⁷² Malíkovi jde o matčinu spokojenost a z důvodu komplikací spojených s její asimilací a zároveň i s návratem do Československa se psychiatr snaží přijít na schůdnější řešení této situace. „[...] *Ale takhle nadále nemůžeš žít a drásat se a drásat mne a bědovat do větru.* [...] *rozhlédni se kolem sebe a uvidíš stovky, tisíce docela spokojených rodin. Žijí jinak, než my žili, pravda, ale přesto jsou i tady lidé šťastní, možná, že šťastnější, než jsme opravdu kdysi byli sami.*“²⁷³ Jako alternativu k návratu do Československa navrhone Malík život na americkém venkově. Jeho matka však stěhování mimo New York neshledává jako vhodné řešení, jelikož chce zůstat synovi nablízku a v krizových momentech mu pomoci.²⁷⁴ Ukazuje se, že jejím trápením ve skutečnosti není život v cizí zemi, ač je to jistým způsobem velmi důležitý faktor, který celou situaci ovlivňuje, ale

²⁶⁹ Tamtéž, s. 217.

²⁷⁰ VANĚK, Václav. Komentář. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána / Půlnoční pacient*. Praha a Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-478-1, s. 442.

²⁷¹ HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána / Půlnoční pacient*. Praha a Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-478-1, s. 262–263.

²⁷² Tamtéž, s. 261.

²⁷³ Tamtéž, s. 263.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 264.

především lékařovo odmítání matčiny péče a starostlivosti: „[...] *Ty jsi mi neublížil tím, žes mne přesadil, ale tím, žes mne zbavil všech povinností. Já nevím, k čemu jsem dobrá, proč dýchám, jím, spím a chodím.* [...]“²⁷⁵ Důvodem, proč se Malíkova matka dříve chtěla navrátit zpět do Československa, nebyla touha žít ve známém prostředí, ale možnost distancování se od syna, jehož život po rozvodu je příznačný neustálým utíkáním.²⁷⁶ Matčino přání odchodu do rodné země si vykládáme jako touhu po návratu k životu v minulosti – k momentům, v nichž byl lékař spokojený, ona se o něj starala, a to uspokojovalo ji.²⁷⁷

Vliv na lékařův odchod do exilu měl částečně rozvod s Elsou.²⁷⁸ Tato skutečnost byla dle výše uvedeného také příčinou psychiatrova neustálého utíkání, které si lze vyložit jako exil symbolický. Hrdina se neustále snaží unikat své minulosti, je jaksi odcizen od svého reálného života, například ukončuje svou psychiatrickou praxi z důvodů, které si sám hrdina nedokáže vysvětlit²⁷⁹, marně se pokouší nalézt partnerku, do níž by byl zamilován tak jako dříve do Elsy, ale teprve návrat k minulosti, dřívější lásce a myšlenkám na život před exilem je pro psychiatra způsob, jakým může ono utíkání potlačit. Lékařův návrat k Else v závěru románu je také návratem k matce, pro kterou je Malíkovo překonání nepříjemností z minulosti vysvobozením, které symbolizuje spokojený život před odchodem do exilu.

5.3 Shrnutí exilové tematiky v analyzovaných dílech

V případové studii zaměřené na dílo *Cizinec hledá byt* jsme analyzovali komplexnější téma, které je včleněno do románu v podobě hlavního tématu. Případová studie zabývající se dílem *Půlnoční pacient* se věnovala problému v dané próze zpracovaném okrajově. I přes to se nám podařilo nalézt mezi oběma rozbory alespoň mírný tematický překryv v podobě adaptace exulanta na prostředí vyhnanství.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 262.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 263.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 240, 261–262.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 307–308.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 203–204.

V prvním rozboru jsme se zaměřovali na okolnosti asimilace exulanta s cizím prostředím. Pojednali jsme o tématech, která jsou v souvislosti s touto problematikou do díla zanesena – obtížnosti spojené se sháněním bytu v období bytové krize v New Yorku, souvislost bytu symbolického a míru symbolického s bytem a mírem reálným, motiv kufru značící exulantovu nezakotvenost v cizím prostředí, pojednali jsme nejen o situaci protagonisty románu, ale částečně také o exulantech dalších, o české čtvrti a uprchlíkově příteli Václavu Novákovi, odlišnostech americké a evropské mentality a úrovni jazykových schopností exulantů. Prostřednictvím analýzy výše uvedených skutečností jsme se snažili postihnout emoční stránku hrdiny – jeho pocity provázející adaptaci na prostředí vyhnanství. Exil hraje v tomto díle zcela zásadní roli, promítá se do románu v podobě jeho podstaty, která tvoří kontext veškerému počínání hrdinů této prózy. Život ve vyhnanství a problematičnost uprchlíkovy asimilace jsou impulzy zapříčiňující exil symbolický, který hlavní hrdina prožívá.

Při formulaci tématu analyzovaného v románu *Půlnoční pacient* jsme se zaměřili na skutečnosti, které s exilem souvisejí, avšak do díla se promítají na pozadí jeho hlavního tématu. Exilová tematika je do tohoto románu zdánlivě včleněna pouze okrajově, přesto tvoří velmi významnou část díla vzhledem k Malíkovu osobnímu životu. V případě této prózy jsme analyzovali vztah uprchlíků k jejich rodné zemi a životu před odchodem do vyhnanství. Rozebrali jsme vliv Malíkovy bývalé manželky Elsy na lékařův aktuální život, jakožto determinaci přítomnosti minulostí odehrávající se před odchodem do exilu, proměnu psychiatrova vnímání vztahu k této ženě a jeho obrat ke vzpomínám na rodnou zemi. V porovnání k protagonistovi románu jsme analyzovali také situaci jeho matky – v jejím případě jsme si povšimli toho, jak si její touhy po návratu do Československa vykládá hlavní postava díla, jaké jsou rozdíly v asimilaci lékaře a jeho matky, jaké problémy by mohlo provázet stěhování zpět do rodné země, jak situaci s návratem do Československa vnímá psychiatrova matka. Exil je do díla *Půlnoční pacient* promítnut pouze okrajově – okolnosti spjaté s vyhnanstvím se odehrávají především v Malíkově osobním životě, který je zastíněn hlavním tématem románu. Prostředí exilu je však, stejně jako v případě díla *Cizinec hledá byt*, dějištěm této prózy. Exil symbolický, jenž psychiatr Malík zažívá, není způsoben životem ve vyhnanství a neschopností se s prostředím Ameriky sžít, ale spíše únikem od minulosti a od bývalé ženy Elsy, kterou lékař miloval.

Téma spjaté s exilem, jenž je možné zpozorovat v obou případových studiích, je asimilace exulanta s cizím prostředím. V případě díla *Cizinec hledá byt* jde o ono hlavní analyzované téma, v rámci díla *Půlnoční pacient* jsme se této problematice rovněž věnovali, jelikož s hlavním tématem příslušného pojednání částečně souvisí. V případě druhého z děl jsme však o tématu asimilace pojednali pouze velmi stručně, jelikož hlavní rozebírané téma se více orientuje na jiné záležitosti. V obou románech je protagonistou lékař, jehož pobyt v exilu již trvá několik let. V případě doktora Marka však adaptace na americké prostředí probíhá značně problematičtěji než asimilace lékaře Malíka. V případě díla *Půlnoční pacient* je problematika sžívání se s cizím prostředím tematizována v souvislosti s matkou psychiatra Arnošta Malíka.

6 Závěr

Diplomovou práci jsme rozdělili do čtyř hlavních kapitol. Zpočátku se věnujeme definování terminologie, která je v práci používána. K tomuto kroku nás vedla nejednoznačnost v užívání termínů *exil* a *emigrace*, a to i v případě odborné literatury. Vymezili jsme tedy vlastní pojetí těchto označení na základě komparace slovníkových výkladů a definic uváděných v literatuře zaměřující se na tematiku exilu.

Následující kapitola pojednává o historickém kontextu odchodů do exilu v českých dějinách s detailnějším zaměřením na exil v letech 1938 až 1939 a 1948. Tuto část práce uzavírá podkapitola zabývající se českým exilem v New Yorku v období mezi 40. až 70. lety 20. století. Popisovanou kapitolou jsme chtěli vymezit obecný kontext, do něhož zapadá také případ Egona Hostovského, jehož zkušenostmi s odchodem do exilu a životem ve vyhnanství se zabývá následující část předkládaného textu. Dílčím cílem diplomové práce bylo vytvořit obecný podklad pro kapitoly věnující se životu a tvorbě Egona Hostovského. Je nutné poznamenat, že účelem tohoto oddílu nebylo detailně analyzovat problematiku odchodů do exilu v komplexním pohledu, ale uvést pouze nejstěžejnější momenty, které s danými tématy souvisejí. Tento cíl se podařilo naplnit.

Poslední část diplomové práce je založena na rozboru témat spjatých s exilem v tvorbě Egona Hostovského. Exilovou tematiku v dílech tohoto autora jsme neanalyzovali v celé šíři, jelikož by takový úkol překračoval účel a možnosti této diplomové práce. Vymezili jsme si dvě případové studie, které se zabývají tématy s exilem úzce spjatými. V prvním případě si všímáme okolností provázejících aklimatizování exulanta v zemi jeho vyhnanství, ve druhém případě se zabýváme vztahem uprchlíka k mateřské zemi a životem před odchodem do vyhnanství, touhou a možnostmi se do rodné země z exilu vrátit. Zaměření případových studií jsme se snažili založit na hlavních exilových tématech v daných dílech a pojednat je tak, aby mezi oběma rozbory vznikl jistý tematický překryv. V obou kapitolách lze tedy částečně pozorovat možnosti adaptace exulanta na cizí prostředí.

Na základě výše popsaného shrnutí obsahu práce můžeme konstatovat, že také hlavní cíl – nastínit, jak se do života a tvorby Egona Hostovského promítnul exil – se podařilo naplnit.

Tematika exilu v díle Egona Hostovského dosud nebyla nijak výrazně zpracována a mohla by posloužit jako předmět zkoumání dalších odborných textů, nejen prostřednictvím případových studií.

7 Seznam použité literatury a zdrojů

7.1 Primární literatura

HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinec hledá byt*. Praha: Melantrich, 1947.

HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána / Půlnoční pacient*. Praha a Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-478-1.

7.2 Sekundární literatura

BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939–1943*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0488-4.

BROUČEK, Stanislav. České zahraniční komunity. In: *Češi – národ bez hranic*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2011, s. 142–146. ISBN 978-80-87112-49-6.

ČORNEJOVÁ, Ivana, Jiří KAŠE, Jiří MIKULEC a Vít VLNAS. *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. (1618–1683)*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-947-5.

DUBOVICKÝ, Ivan. *Češi v Americe a česko-americké vztahy v průběhu pěti staletí*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2018. ISBN 978-80-7557-165-6.

GEBHART, Jan a Jan KULÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4.

GEBHART, Jan a Jan KULÍK. *Velké dějiny zemí Koruny české XV.a (1938–1945)*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-582-0.

GEBHART, Jan. *Rok zkoušek a zklamání – Československo od jara 1938 do jara 1939*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-25827-1.

GRULICH, Tomáš. Vztah českého státu k vlastním diasporám v cizině. In: *Češi – národ bez hranic*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2011, s. 37–46. ISBN 978-80-87112-49-6.

HOSTOVSKÁ, Olga, Václav SÁDLO a Barbora SVOBODOVÁ. *Egon Hostovský a jeho radosti života*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978-80-7308-765-4.

HOSTOVSKÝ, Egon. *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-13-5.

KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. Brno: Doplněk, 1997. ISBN 80-85765-73-X.

KAPLAN, Karel. *Poslední rok prezidenta – Edvard Beneš v roce 1948*. Brno: Doplněk, 1994. ISBN 80-85765-31-4.

KAPLAN, Karel. *Poúnorový exil 1948–1949*. Liberec: Dialog, 2007. ISBN 978-80-86761-69-5.

KAUTMAN, František. O Egonu Hostovském. In: *O literatuře a jejích tvůrcích (Studie, úvahy a stati z let 1977–1989)*. Praha: Torst, 1999, s. 97–115. ISBN 80-7215-099-5.

KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české XIV. (1929–1938)*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-425-5.

KOUTEK, Ondřej. X. správa SNB – útvar Státní bezpečnosti určený pro boj proti tzv. vnitřnímu nepříteli. In: *Securitas imperii – sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, č. 14, s. 354–410. ISBN 80-86621-26-X.

KRATOCHVIL, Jan. *Český a slovenský exil 20. století*. Brno: Meadow Art, 2003.

KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK. *Dlouhé stíny Mnichova – Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6.

KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-665-1.

NEKOLA, Martin. *Český New York*. Praha: Euromedia Group, 2021. ISBN 978-80-242-7264-1.

NEKOLA, Martin. *Fragmenty poúnorového exilu*. Praha: Naše vojsko, 2021. ISBN 978-80-206-1931-0.

NEKOLA, Martina. *Na cestě za svobodou – Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*. Praha: Euromedia Group, 2020. ISBN 978-80-242-6639-8.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H & H, 1996. ISBN 80-86022-02-1.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Trojí samota ve velké zemi – Česká literatura v americkém exilu v letech 1938–1968*. Jinočany: H & H, 2001. ISBN 80-86022-88-9.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Žalmy z Petfieldu – Egon Hostovský – Příběh spisovatele dvacátého století*. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-87481-91-2.

POHORSKÝ, Miloš. Cizinec, který hledá byt. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Cizinci hledají byt*. Praha: Odeon, 1967, s. 413–425.

POHORSKÝ, Miloš. Úniky a návraty Egona Hostovského. In: *Zlomky analýzy*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 25–44. ISBN 80-202-0196-3.

POLÁCH P., Vladimír. *Krajané v USA a druhá světová válka – Studie na pozadí krajanického tisku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. ISBN 978-80-244-5148-0.

POLIŠENSKÝ, Josef a Lumír NESVADBÍK. *Úvod do studia dějin vystěhovalectví do Ameriky II. – Češi a Amerika*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-147-1.

RATAJ, Jan. *Krise českého politického myšlení za druhé republiky. Z druhé republiky I*, Praha: Historický ústav Armády České republiky – Památník odboje, 1993, s. 7–155.

RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu – Pasová, vízová a vystěhovalcká politika 1848–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-081-5.

SÁDLO, Václav. *Egon Hostovský a rodný kraj*. Liberec: Nakladatelství Bor, 2008. ISBN 978-80-86807-78-2.

VANĚK, Václav. Komentář. In: HOSTOVSKÝ, Egon. *Dům bez pána / Půlnoční pacient*. Praha a Brno: Host, 2018, s. 425–444. ISBN 978-80-7577-478-1.

VILÍMEK, Tomáš. *Emigrace jako forma protestu v letech 1968/69 až 1989*. In: *Uprchlíci a azylanti v zemi sousedů – Československo a Německo v letech 1933 až 1989*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2019, s. 293–302. ISBN 978-80-88304-04-3.

VOLKOVÁ, Bronislava. *Podoby exilu v židovské literatuře a myšlení – Střední Evropa ve dvacátém století a odchod do Ameriky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022. ISBN 978-80-7465-501-2.

VOREL, Petr. *Velké dějiny země Koruny české VII. (1526–1618)*. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-648-7.

7.3 Internetové zdroje

Akademický slovník současné češtiny [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné z: <https://slovníkcestiny.cz/uvod.php>.

Emigrace. *Akademický slovník současné češtiny* [online]. [cit. 2022-12-05]. Dostupné z: <https://slovníkcestiny.cz/heslo/emigrace/0/21573>.

Exil. *Akademický slovník současné češtiny* [online]. [cit. 2022-12-05]. Dostupné z: <https://slovníkcestiny.cz/heslo/exil/0/31888>.

7.4 Závěrečné práce

JAROŠOVÁ, Barbora. *Společensko-historický kontext psychologické prózy Jaroslava Havlíčka a Egona Hostovského*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2021. 53 s. Bakalářská práce.